

DÁVID KATALIN

KAFFKA MARGIT NÁRCISZTIKUS HŐSNŐI

Doktori értekezés

Szeged

1992.

TARTALOM

BEVEZETÉS	1
NÁRCIZMUS, SZECCESSZIÓ, IMPRESSZIONIZMUS	7
NÁRCISZTIKUS HŐSŐK A NOVELLÁKBAN	10
1. A korai novellák alakjai (1901 - 1908.)	10
2. A második korszak novellafigurái (1908 -1914.)	19
3. Az utolsó korszak hősei (1914 - 1918)	30
A REGÉNYEK VILÁGA	35
1. Színek és évek (Pórteleky Magda memoárja)	37
2. Mária évei (Az új nőeszmény mítosza)	42
a. Impresszionista és szecessziós jegyek a műben	49
b. Szimbólumok a Mária éveiben	53
3. Állomások (nárcizmus, szecesszió, impresszionizmus utolsó hangütése)	66
a. Impresszionista jegyek	76
b. Szecessziós jegyek a regényben	83
c. Szimbólumok	87
JEGYZETEK	92

BEVEZETÉS

"Egész külön mítoszvilága, mondaköre és irodalma van az "ember" történetén belül az asszonyi sors külön arcú tragikumának, amit e néhány szomorú szóba lehetne összefoglalni: tehetetlenség és epedés, lekötöttség, várás, félés, tűrés; - szívós és gyötrő erőfeszítések a passzivitásból kitörésre - a tört szárnyú visszahullások, örök ingadozások a kibékíthetetlen utak keresztezésén. És könnyek - ezek a meddő gyöngyök, amiket mint a kagylóhéjban, horzsolódások gyötrelme sajtol -, oly erők örök feszülése, miknek eredőjében egyik felől van az idegbaj, hisztériák, degeneráltság (...), ítélethiány, ravaszság, kicsinyesség, felelőtlenség és ezer "bájos" rabszolgaösztöne a morális beszámíthatatlanságnak; - a másik oldalon néhány elbűvölően gyönyörű életremeklés - asszonyi szentjei a vallásoknak, nagy színészpályák, diplomatai talentumok, uralkodónők, szalondámák (...), néhány elvétve felcsillanó értékű literáris mű - s a művészet vagy tudás egyéb terein alig valami maradandó.-Ez az, ami felszínre jutott. Mögötte pedig töméntelenje alvó ösztönöknek - feszüléseknek, fojtottságnak, kinnak - amiből sohase lehet senki számára egyéb, több, erőbb, csak - könnyek." ¹

Kafka Margit egész életének és művészetének magyarázója és konzekvenciája: nőisége. Már a kortársak, köztük Schöpflin Aladár és Móricz Zsigmond is hangsúlyozzák, sőt életrajzírói: Dénes Tibor, Ágoston Júlián is felismerik, de Radnóczi Miklós az, aki elsőként vonatkoztatja az író nő egész életművére magyarázó elvként asszonyiságát. "Ez az asszonyi lázadás és maga az asszonyiság alakítja sajátosan lelki világát és formáját" ² - állapítja meg doktori értekezésében.

Ő igazán az első nőírónk, akinek "minden könyve, kis és nagy regénye az asszony külső és belső küzdelmét bagozza. S egyúttal megvilágítja Kaffka Margit életét is, mely minden munkájának egyetlen tárgya volt"³ - egészíti ki Rolla Margit Radnóti gondolatmenetét. Tehát alapvetően nőisége determinálta életművét, s ezen belül alkották mondandóját saját élményei, önelemzései.

Milyen volt ez az élet? Rettenetes küzdelem. "Nem érezhette soha, csak érezhette volna, ha tovább él, a népszerűség gyönyörét, melyre vágyott, mint minden művész. Nem ismerte az asszonyi sikert, a szerelemben való megnyugvást, amelyre szintén vágyott, mint minden asszony. (...) Nem élvezhette soha az anyagi gondtalanságot, mindig küzdenie kellett a pénztelenség megalázó nyűgével. (...) Mindig hajszolt volt, pihenéstelen, nyugodni nem tudó, külső körülményei és belső nyugtalansága miatt."⁴

Ilyen körülmények között és ilyen körülményekből születtek meg kötetnyi versei, novellái, regényei.

A világirodalomban az 1920-as években tűntek föl olyan nagy írók, mint Virginia Woolf vagy Katherine Mansfield. Az angol nőirodalom harmadik korszakához kapcsolódik művészetük, amely 1920-tól datálható, s amelyet a nő önfelfedezésének koraként szoktak meghatározni. A korábbi két szélsőgéses feminista mozgalomhoz képest lehiggadt: "Létre kell jöjjön a szellemben valami együttműködés a nő és férfi között ahhoz, hogy a teremtés műve teljes legyen"⁵ - ez a konzekvenciája Virginia Woolf: Saját szoba című esszéjének, amelyben a nők és a regény címen megtartott előadásának anyagát dolgozta át.

A női individuum ábrázolásának finomságában rokonok Woolf és Kaffka. Kaffka még a XIX. századvégi Bovárynék attitűdjét kénytelen vállalni, így sajátosan korszakhatáron áll: a feminista irodalom második korszakának lázadó magatartása mellé a harmadik korszak felé mutató - a nő önfelfedezésének - igénye is társul.

Ennek magyarázata az a sajátos közép-kelet-európai miliő, amibe Kaffka Margit beleszületett, annak minden keserű vonzatával. Végtelen anakronizmusokkal, kell itt megküzdenie minden új, modern gondolatnak. Különösen nehéz a nők helyzete, akik a hagyományos női szerepekkel nem tudnak mit kezdeni. Ennyiben mások Kaffka nőalakjai.

Kaffka Margit Virginia Woolf méltó közép-kelet-európai társa, különösen a Színek és évek című művével, melyet regényírásunk "európai pillanatá"⁶-nak nevez Földes Anna. Ilyen kontextusban érezhetjük őszintén magunkénak Schöpflin Aladár elkeseredett sorait: "(...) az az érzésem (...), hogy a magyar irodalom és közönség nem érdemelte meg Kaffka Margitot. Ma sincs tiszta tudatában annak, hogy mit nyert életével és mit vesztett halálával."⁷

A Nyugat első nemzedékének legnagyobb alakjai szinte kivétel nélkül írtak kritikát műveiről: Schöpflin Aladár, Móricz Zsigmond, Fenyő Miksa, Hatvany Lajos, Balázs Béla, Ady Endre.

Kaffka Margit magyar irodalomtörténeti értékelése körül a legkülönbélebb álláspontok láttak napvilágot. Munkásságának megítélésében az okozza számunkra a legtöbb gondot, hogy nem mehetünk el szó nélkül amellett a tény mellett, hogy életideje fájdalmasan rövid volt, különösen egy novellista, regényíró számára, s ne merülne fel bennünk annak gondolata, hogy ez az életmű éppen ezért nem befejezett, lezárt egész. Fülöp László értékes monográfiájának záró gondolataiban nagyon helyesen igazít el bennünket e kérdésben: "A drasztikus félbetörtség miatt csonka élet volt a Kaffkáé, nem teljesedhetett ki arányosan és hiánytalanul. Írói pályájának és életművének azonban nincs torzó jellege. (...) Életműteremtő alkotót látunk Kaffkában, s ezt az egyenként is fontos fejezetekből szerveződött életműegészlet tartjuk irodalomtörténeti jelentőségűnek."⁸

A kortársak közül Schöpflin Aladár az, aki értően és helyesen értékeli Kaffka Margit irodalomtörténeti helyét: "Körülbelül Kaffka Margit a magyar irodalomban az első asszony, akiben az író minden asszonyi kézimunka dilettantizmustól megtisztulva, igaz művészi mivoltában nyilatkozik meg, de asszonyiségének teljes megőrzésével."⁹ Sőt később tovább finomítja ítéletét, és korábbi megállapítását nemcsak irodalmi, hanem társadalomtörténeti példákkal is igazolja: "a magyar múltból csak kitűnő háziasszonyok és anyák, vagy várvédő, katonás hősnők, Dobó Katicák és Zrínyi Ilonák emléke maradt meg, s a Petrőczy Kata Szidóniák is, ha lantot vettek a kezükbe, a férfi dallamait vitték át női hangra. És míg a XIX. század költőnői, Szendrey Júliák, Vachott Sándornék, Whol Jankák és Stefániák is csak a szentimentális csicssergésig vagy szalonias kellemkedésig jutottak el. Soha maguk nem gondoltak rá, sem olvasóiknak nem árulták el, hogy van saját, külön mondanivalójuk a férfiak számára, akik a világot létrehozták, sem a nőknek, akik ezt a világot szenvedik. Kaffka Margit nem tett mást, mint hogy megmutatta ezt a világot a nők szemszögéből nézve. (...) Általa ismerték meg a nők az életüket."¹⁰

Schöpflinhez hasonlóan Móricz Zsigmond is lelkesen méltatja. Kaffka Margit "olyan magaslatra ért el, ahova asszonyíró nálunk még soha."¹¹ Juhász Gyula Kaffka-nekrológjában Móricz mellé helyezi: "Regényei a modern epikánk maradandó értékei, amelyekkel az egész világ elé nyugodtan állhatunk."¹²

Érdekes és nem véletlen talán, hogy a Rokonok Kopjás-dilemmája idéződik föl Vodicska titkos rajongásában Pórtelky Meláni iránt, a különc Telekdy alakjában pedig az Uri muri főhősének prototípusa ismerhető fel. A Színek és évek Móricz dzsentríábrázolásának alapjául szolgálhatott.

Eddig csak a pozitív ítéleteket vettük számba, de érdemes egy kis időre a másik póluson is elidőznünk. Radnóti tévedett, amikor így minősítette életművét: "Kafka Margit mindenestül, és csak korának írója, s így harca is a korral eltűnő."¹³ Tehát visszautalja a múltba, teljesen jogtalanul, s úgy érezzük elhamarkodottan. Időszzerűségét, frissességét egy hivatkozással szeretnénk alátámasztani: 1985-ben a Mozgó világ Legszebb éveinek címmel közölte Magyar Rózsa kisregényét, amely Kafka Mária éveinek napjainkbeli parafrázisa. A "máriaság" nemcsak a századeleji hirtelen talajt vesztett értelmiségi nő problémája, ma is meg kell küzdeni vele.

A dolgozat Kafka Margit novelláit és regényeit kívánja tárgyalni. Figyelembe véve, hogy "képességét regényíróként és novellistaként tudta a legtökéletesebben s a legteljesebben kifejteni. (...) Novellisztikája témavilágban, szemléletmódban, jelentéselemekben és esztétikai alkatban is szorosan kapcsolódik a regénysorozathoz."¹⁴ Célunk, hogy Kafka életművének vizsgálatához egy újabb szempontot vezessünk be, s ez alapján tekintsük át munkásságát. E terminológiát - nárcizmus, nárcisztikus alkat - a pszichoanalízisből, közvetlenül Freudtól Hauser Arnold kölcsönözte. "A freudi definíció értelmében azt nevezzük nárcisztikus alkatnak, aki szerelmi libidóját - szeretetét és érzelmi motiváltságú figyelmét - a külvilágról avagy a tárgyi világról, más személyekről és tárgyakról elfordítja és önmagára összpontosítja. Nem képes szeretni mást, csak önmagát, illetve tulajdonképpen még önmagát sem, mert az, aki önmagán kívül nem talál szeretnivalót e világban, végső soron megvetni és gyűlölni kényszerül saját énjét is. E dialektikus folyamatot a pszichoanalízis úgy írja le, hogy a nárcizmusban szenvedő azonosul a tárggyal, amelytől megvonta szeretetét, és kifejleszt egyfajta - nem

egyszer öngyilkossági hajlammal párosult - gyűlölködő szerelmet önmaga iránt, mely magán viseli az ambivalensnek nevezett magatartás minden lényegi jegyét."¹⁵ Ezt a lélektani fogalmat Hauser átvette az irodalomba és a lélektani jellemfestés három alaptípusa közül: a nárcisztikus ábrázolásmódot nevezte a modern személyiség legadekvátabb kifejezőmódjának. "A legkezdetlegesebb beéri egyes jellemvonások felsorolásával és összeillesztésével, tekintet nélkül egybehangolásukra, egységesítésükre. Az így létrejött jellemkép rendszerint nem összefüggő és nem következetes. Egyes vonásainak valóságszintje is különböző - az egyik jobban megfigyelt, a másik rosszabbul. Megeshet, hogy különböző személyek megfigyeléséből származnak, de egységes, homogén jellemet akkor sem alkotnak, ha a megfigyelés egyetlen mintára irányult. A művészi hatás forrása itt kizárólag a kép elevensége és az elütő vonások alkotta kontraszt. A klasszikus kort megelőző irodalom lélekrajza általában ezen a szinten mozog. A klasszikum viszont a jellem egységére, a magatartás következetességére alapozza a jellem hitelét; annál hihetőbbnek, élőbbnek tetszik az irodalmi hős, minél következetesebb. Erre a fokra már az ókor klasszikus irodalma is eljutott, és a reneszánsz sem igen haladta meg. A manierizmus megteremti a jellemzés harmadik módszerét - a modern módszert. Ez nem a jellem logikai egységéből indul ki, hanem éppen ellenkezőleg, következetlen megnyilatkozásaiból; nem a jellem sarkalatos vonásait hangsúlyozza (...)."16

Azért éreztük fontosnak ilyen hosszan idézni a szerzőt, mivel a dolgozat pillérét a nárcisztikus hősök jellemzése képezi, és kiindulópontul elengedhetetlenül szükségesnek tartottuk a fogalom eredetének tisztázását. Tehát célunk Kaffka Margit nőalakjainak vizsgálata nárcisztikusságuk szempontjából, valamint szoros kapcsolatban ezzel az impresszionista és szecessziós stílusjegyek, illetve keveredésük szerepe e modern ábrázolás során.

NÁRCIZMUS, SZECCESSZIÓ, IMPRESSZIONIZMUS KAPCSOLATA

Szabó Zoltán meggyőzően igazolja, hogy "mint általában a századforduló többi irányzata, a szecesszió is keveredik, kereszteződik a korabeli tendenciákkal, az impresszionizmussal és szimbolizmussal. A szecesszió több sajátosságában és az ezeket megvalósító eszközeiben az impresszionizmus és szimbolizmus jellegzetesebb vonásait lehet felismerni. Talán éppen amiatt, hogy nyitottabb, hogy irányzatok kereszteződő, közös sajátosságainak egyféle foglalata."¹⁷ Egy másik tanulmányban konkrétan az impresszionizmus és szecesszió érintkezési pontjait elemzi. E megállapításokhoz szeretnénk hozzátenni, hogy a nárcizmus az elidegenedett modern ember lelkének tünete, a szecesszió és impresszionizmus pedig életérzésének adekvát kifejezője a művészetben.

A "századforduló életérzésére feltűnően jellemző a csalódás, kiábrándultság és menekülési vágy, (...) indirekt és individuális lázadás".¹⁸ Gyökere a szecesszió és impresszionizmus kialakulásának. A nárcisztikus hős csalódik, s ezért lázad, majd menekül önmagába. "A nárcizmus vigaszt és kárpótlást nyújt annak, aki csalódott szerelmében, reményeiben, várákozásában, amennyiben visszavezeti őt önmagához, s így fontos szerepet játszhat a lélek egyensúlyának helyreállításában. E funkciót azonban csak átmenetileg, körülhatárolt időre töltheti be, mert ha a szeretett tárgy elvesztésének kompenzálására állandósul az én fixációja önmagára, patológikussá fajul, és azon túl úgy hat, mint minden betegség: bénítóan."¹⁹

"A századforduló emberére jellemző kételkedést, szorongást, ami még csírájában van meg, csak stilizáltan, dekoratív jelekben és szimbólumokban tudták kifejezni."²⁰ A nárcisztikus, az "Én kulisszája mögé" rejtőző hős hangulatokban él, élvez, s megpróbálja kifejezni önmaga és a világ számára, hiszen életéhez annak a világnak az

elismerése kell, amitől önmagába húzódott vissza. Ezért törekszik dekoratív hatású szóbeli kifejezésre.

A művésztéma a szecesszió egyik jellegzetes témája. A nárcisztikus hős számára "a művészet a tagadás, lázadás és menekülés egyik lehetősége (...). A művészet az öröm forrása, az élet vigasza."²¹ Ha nem lehet valóban művész, akkor legalább az életét igyekszik műalkotássá formálni, megkomponálja életének minden kis eseményét, s az alkotói és befogadói élmény kettősségének bűvöletében él.

A "bohémság és frivolitás is illuzió. Mindkettő az egyénnek a kötöttségektől, a szürke köznapi szokásoktól való menekülésvágyaként jelentkezik, olyan igényként, amelyben sok a nosztalgia és melankólia. A kor igényévé és kifejezésévé vált bohém és frivol életérzés, azzal magyarázzák, hogy az álmodozás mellett a menekülés a szerelembe (...) individuális tiltakozást és lázadást fejez ki,"²² s a nárcisztikus hősnő magába a szerelembe szerelmes, szerelmének igazi tárgya önmaga.

"Az impresszionizmus és szecesszió legtágabb érintkezési felülete, egybeeső irányzati sajátossága az érzéki benyomások kifejezése."²³ Legjellemzőbb a vizualitás, s különösen a szín. A nárcisztikus hősre különös élményként hatnak a színekkel, illatokkal telt emlékek, pillanatok, melyek megkomponált életüknek szerves részei. A szavak különösen fontosak a nárcisztikus figurák számára. Szómámorban élnek, valóságpótlékkul használják védekezésül a külvilág támadásai ellen.

Strukturális jellegű "ismétlődő szók végigvonulnak az egész elbeszélésen vagy egy egész fejezeten, és a jelentés szerkezeti vázát alkotják, sőt általában kohéziós értékük is van, (...) lényegyet kiemelő és összefoglaló funkciójuk is van"²⁴. Sőt az "ismétlődő szavak egy másik többletsajátossága, (...) hogy "elsődleges konkrét

jelentésük mellett még egy mélyebb és elvontabb, szimbolikus jelentést is kifejeznek, tehát kétszintű szemantikai értékük van: allegóriák és szimbólumok is lehetnek, ezzel elismerhetjük a szecesszió és (az impresszionizmussal amúgy is egybeötvözőtt) szimbolizmus kereszteződését."²⁵

A nárcisztikus hős lelkének bonyolultságát és pszichológiáját e stílusjegyek érintkezési pontjaival ragadhatja meg, ábrázolhatja adekvát módon Kaffka Margit, különösen legnagyobb szabású, nárcizmusában kiteljesedett hősében: Laszlovszki Máriában.

"Az impresszionizmusra inkább a könnyed és laza mondatfűzés, a mellérendelések kedvelése jellemző. Ami viszont a prózamondatok szerkezetéből fakadó zeneiséget illeti, közös sajátosságnak tekinthetjük, minthogy mind a szecesszióban, mind pedig az impresszionizmusban és ugyanúgy a szimbolizmusban az általános szerkezetéből a programszerű zenekultusznak megfelelően, a mondatformákban előrenyomulnak a zenei mondatelemek."²⁶

A három irányzat szorosan összefügg egymással, s Kaffka Margit nárcisztikus hősábrázolásának pilléréül szolgálnak, mintegy belőlük nőnek ki ezek a furcsa, gyakran életidegen, a valóságos világban álmodozva járó, élő, reménytelen, boldogtalan figurák.

NÁRCISZTIKUS HŐSÖK A NOVELLÁKBAN

1. A korai novellák alakjai (1901-1908)

Az első novellák hőseinek szecessziója nem minden esetben végleges, van amikor van visszatérés, lehetőség a valóságba való visszakapcsolódásra (Nyár, Idill, Az ember meséje, Neuraszténia hőseinek esetében), de gyakoribb a pathológiásan végérvényes menekülés, amely öngyilkossággal nem társul (az Új típusok, a Gondolkodók, Veszedelem, Soror Annuncia, A kisasszony, Ünnepek figurái), s végül a nárcizmustól annyira szenvedők, akik nemcsak a valósággal képtelenek békét kötni, hanem már a saját "külön bejáratú" világukat is képtelenek elviselni, s a halált választják. (Egy házasság, Mélységek fölött, Tavaszi alkony álma hősnői)

Mindnyájuk életérzése a kiábrándulás, vágyuk az individuális lázadás, melyet csak csendesen, önmagukba vonultan élnek meg. Vigaszt, kárpótlást nyújt ez a visszavonulás, de mindez úgy lehet teljes és kielégítő a számukra, ha feldíszítik mindennapjaikat titkos álomtörténetekkel (Így beszélt az asszony, Új típusok, Gondolkodók, A kisasszony, Veszedelem, Ünnepek, Idill), impresszionisztikus illat, szecessziós színélmények forgatagával stilizálják életüket, ha nem lehetnek igazi művészek, mind például festőművész (Nyár hősnője), zenei előadóművészek (Soror Annuncia, Tavaszi alkony álmában Balog Marianne, Mélységek fölött című novellában Éva), az illatok komponistája (Az ember meséjében). A művészet, az alkotás misztériumában élni is akkora tehertétel, hogy van, aki nem bírja el. Talán a zene az, ami a legtöbb, a legnagyobb áldozatot, a teljes embert követeli (Tavaszi alkony álma, Mélységek fölött).

Az Új típusok (1903.) című novella jelent meg elsőként, Bodnár György joggal nevezi "az egész Kaffka-életmű tézis"-ének. "Motívumai (...) majd a Mária éveiben bukkannak újra fel, melynek majdnem vázlata, előképe."²⁷ Főhősei az internátusban élő egyetemista lányok, akik "helyzetüket mérlegelik, jövőjükről tündökdnek, a benti és a kinti életforma különbségeiről társalognak."²⁸ ők hatan "egészségtelen, kifacsart lelkek", "akiket az ország minden részéből elsőként hajtottak fel a szükség, a nagyravágyás, a tehetség vagy a boldogtalanság - tanulni, tanulni."²⁹ Igazi nárcisztikus lelkek, akik a valóság előtt egyelőre az internátus falai közé bújtak el. Sajnálják a kinti világ lányait, "akik semmi egyebek se - csakhogt éppen "leányok". Ez szép, poétikus, de nagyon szomorú állapot lehet, így pl. holmi szerelmi csalódások idején " - elmélkednek, de "mi akkor előkeressük megint jegyzeteinket, egy kicsit elbolondítjuk, körülbástyázzuk magunkat, amíg elmúlnak a válságos idők "30 - nyugtatják meg magukat, s próbálják kárpótolni a keserű, kiszolgáltatott valóságért. Együtt élnek a "világirodalom valamennyi hősével meg hősnőjével (...)."31

Hatuk közül Lona alakja idézi Laszlovszki Máriát, a memoárt író, életét, hangulatait műalkotásként megélő nárcisztikus nőalakot. Ő az, aki számára nincs visszaút a valóságba, életének igazi közege az internátus, ahol társnői "műélvezik" életét, lényét, s "önmagát gyönyörködtette (...) a csodálatos atelier-fantázia, aminek az egész élet csak "művészi beállítás"-ok sora volt. Jelenet a lépcsőházban, jelenet a kandallónál, lila ködös hangulatok, esetek, amikről épp azért lehet ennyit beszélni, mert nem történtek meg."³²

"Tetszett nekik, és áhitattal hallgatták. Mert szép, érdekes volt ilyenkor ez a leány - a rejtelmes, fehér boszorkány -, és a varázsát elismerték azok is, akik a háta mögött kinevették."³³ Laszlovszki Mária sorsában teljesedik ki később Lónaé is, a "fehér boszorkány" ahogy életét, úgy halálát is "maga írja meg."

A Gondolkodók (1903.) szerelmes párja is ahelyett, hogy őszintén átengedték volna magukat érzelmeiknek, a valóság előtt menekültek el, "lelküket bonyolult és dekadens érzések töltik ki"³⁴ - állapítja meg Bodnár György. Mindig bizalmatlanok, képtelenek igazi szerelemre, mert nem képesek mást szeretni csak önmagukat. A szaggatott szerkezetű novellában egymásra felelesnek a szerelmesek gondolatai, összekapcsolódnak, de ugyanakkor e szimultaneizmus kifejezi, hangsúlyozza kettejük különvilágát, egymásmellettiiségét. Itt nárcisztikus Kaffka férfi hőse is. Két nárcisztikus, valóságon kívül élő ember képtelen nemcsak a szerelemre, de még a barátságra is.

Két évvel később 1905-ben írt novellájának - Így beszélt az asszony (1905.) - asszonyhőse kimenekülne mindennapi életéből, de "nem lázadozik, nem panaszkodik. Csak álmodozik. A novellát az ő egyetlen hosszú monológja tölti ki. Messze városokba vágyik. Ismeretlen műalkotások felkutatására szeretne indulni. Titkok felé haladna. A végtelen élet fáradtságára kíváncsi. Egy szót sem szól tehát a való életéről, de álmai, vágyai negatívja annak a sivárságát körvonalazza."³⁵ Szerelem-felfogása nárcisztikus elemeket tartalmaz. "Fojtottan szomorúnak, észbontóan önfeledtnek, álomszerűen rövidnek és viharosan tisztának" - gondolja - "a szerelem végső, tragikus teljesülését."³⁶ - Önmagába, álmodásaiba vonul ki a valóságból, hogy annak minden kis apró elemét művé formálja. Ő az első számú alkotó s

egyetlen befogadó. Szecessziós stilizáltsággal indáznak a mondatok, titokzatos, ismeretlen, izgalmas lelki tájakat idéznek. Ez a novella valóban: "szecesszió a szecesszióban"³⁷, de e nőalaknak van visszaútja a valósághoz.

A Veszedelem (1905.) két hősnője, két kimenős internátusi lány, akik az Így beszélt az asszony című novellához hasonlóan egy "kirándulást tesznek", de ők a valóságba, hogy minél hamarabb visszameneküljenek a biztonságos, zárt intézeti világba. Élvezik annak gondolatát, hogy egy pár órára megszabadultak a hétköznapi nyomasztó világából. "Szinte elfulladtak a gyönyörűségben, amint egyre nyilvánvalóbb, teljesebb, ismerősebb lett előttük a saját szépségük, amivel olyan keveset foglalkozhattak eddig."³⁸ Felfedezték önmagukat, de az Új típusok "sovány, sipító hangú, ráncos arcú vénleány"-ának rémítő látványa szomorú előképe jövőjüknek.

A Nyár hősnője (1905.) Bakó Klára festőnő, aki életének fordulópontjához érkezik: "szerelme mellett marad-e, vagy művészi vágyait és reményeit követi"³⁹, hiszen sikerül megalkotnia élete nagy művét, s találkozik az egyetlen férfival, akit szeretni képes. "A teljes élet vágya" hajtja, mégis a hagyományos keretű női élettel szemben a magányt, a művészetet választja.

Gazdag fantáziája szecessziós tájképeket "fest", ahol a természet s az ember összeolvad. "Itt egy ifjú gyerekleány-fenyő, amint kedvesen, ügyetlenül mereszti szét sugár alakban vékony, fejletlen karjait, ott az a magányos, teli lombú szál, tökéletes, finom és bágyadt, mint az érett asszonyi szépség."⁴⁰ A novella a műalkotás születését mutatja be. A hősnő egészséges lélek, akinek a magányra azért van szüksége, hogy az átmeneti egyensúlyvesztés után újra magára találjon.

Az Egy házasság hősnője (1906.) is a "teljes élet" bűvöletében él. Munkája mellett, a szerelemben, a családban boldogságban tudja magát, és próbál úgy élni, hogy azoknak az embereknek életét is műalkotássá formálja, akiket szeret. Lila szecessziós "színpadot" varázsol a számukra otthon, de az egyik "szereplő", a férj "önálló életre kel", s egy hirtelen támadt ötlettel zongorázás közben magához húzza a lisztporos, közönséges, kövérekés szolgálólányt. A feleség, aki "az intellektualitás minden fáradságával a rajzos, érdekes arc"⁴¹, - férje félrelépését nem tudja megbocsátani, képtelen kompromisszumra, menthetetlenül visszavonul magába, mert nárcisztikus énjét, túlstylizált lelkét szereti igazán, s ezért engesztelhetetlen.

Ahogy külső és belső énjét, életjeleneteit megalkotja, ugyanúgy halálát is. Az ő számára nincs visszaút, ő pathológiásan szenved sértettségében, a valóságon kívül cselekszik, az életen kívül él, énje börtönének foglyaként tengeti fiktív létét, s mintegy fal zárja el őt a külvilágtól. Óvakodik a valóság közvetlen érintésétől, ezért menekül el örökre, végérvényesen.

A Soros Annuncia (1906.) címszereplőjét a sorsa, a neveltetése készítette, hogy apáca legyen. A külvilágtól, a világi élettől azért szakadt el, mert nem ismerte, nem volt benne elég bátorság hozzá. A lelke mélyén mégis érzi, hogy nem a klostrom az ő igazi világa, ezért fordul vonzalommal tanítványa felé, aki az ő epedő, szenvedő lelkével szemben elég bátor a világot, a valóságot választani. Alkatának igazi nárcisztikus vonása: szecessziója a zenébe, ezért nem is tud elviselni egyetlen disszonáns hangot sem a zenében, sem az életben.

Az Utak (1906.) főhősnője egészséges lélek, észreveszi társnői nárcisztikus túlfinomultságát, talán ő maga is megélte, és ezért tud objektíven, kívülről beszélni róla.

A kisasszony (1907.) az Utak Péter Mariskájával szemben nem élvezi hivatását, tanít kénytelenségből, mert valamiből meg kell élnie. Fiatal életével be van zárva egy kis falu világába, elszigetelve a saját kortársaitól, ahol méltó szellemi partnere csak a fiatal pap lehet. Nárcisztikusan húzódik egyetlen lelki menedékébe, e titkos szerelembe, elbújik a rideg, értetlen világ elől, ahol teljesen egyedül van. Menekül is e kapcsolat elől, de jóformán csak ez az egyetlen, ami által képes élni.

A Mélységek fölött (1907.) egyensúlyoz Éva, aki a szerencsés, napfényes életből csöppen hirtelen a sötétségbe, szüléskor nemcsak gyermekét, de látását is elveszíti, teljesen kiszolgáltatott lesz. Élete állandó rettegés ezután, mindenben kételkedik, hiszen nem tud megbizonyosodni az ellenkezőjéről. "Egyedül volt, önmagába merült el, szenvedett."⁴² Az ellenséges, folyton támadó világban a zene lett az egyetlen biztos pont, túlérzékeny lelkének legadekváltabb kifejezője. Művésszé lett, azzá tette körülménye: "mint az érzékeny hangvilla, úgy rezdült utána a zene hatalmas hullámainak a lelke: fájón, megborzongva, de azért a felszabadulás ámult örömeivel."⁴³

A zene mellett a szerelem az, amit ugyancsak vak mesterével él át. A zene és sorsuk közös élménye teremt közöttük szoros kapcsolatot. Nárcisztikusan húzódnak vissza a hangok, dallamok világába. "A nagy, végnélküli sötétségben, a zavartalan elmélyedés teljességében szívták fel a lelkükbe, és úgy élték át minden idegükkel a zene hallatlan szenzációit, a hangok

életének örök misztériumát. Egymás mellett ültek, és az ujjaik hegye is csak nagy ritkán ért egymáshoz a billentyűk felett. Egyedül voltak. A külső világ vaskos és közömbös ingerei, mind a tolakodó színfoltok és idegen, összhangtalan kapcsolatok messze maradtak e két lélektől, melyeket immár gyöngéden burkolt a homály, és megőrizett egy külön világ csodálatos és kizárólagos idegrezgései számára."⁴⁴

Éva hiába találta meg életének új terét, nem tudott szorongásaitól megszabadulni, nem mert kilépni a valóságba, a világba, szükségszerű volt végleges "menekülése" a látók világából.

Balogh Marianne a Tavaszi alkony álmának (1907.) hősnője rokonlélek, a zene igazi énjének kifejezője. A zene és túlfinomult lelkének szenzációiban él, élvezi, de nárcisztikusan szenved is tőle, értelme teljes felbomlását okozhatja, ha nem hagyja abba.

Visszavonul a világtól, a zenétől, s ezután műalkotásként éli meg hangulatait, bár ugyanúgy gyönyörködik és szenved tőle, mint a zenétől. Ilyen izgalmas "lelki játék" számára az arab főpap elcsábítása. Igazi műélmény annak szenvedélyes nézése, érzékfölötti erejének elvesztése, és szörnyű bosszúja. "Ebben a percben a vállán érezte a két erős, szikár csontú, sárga kezét. Fájt. Lehunyta szemét, és megringatódzott egy percre a veszedelem mámorában, mígnem érezte, hogy derékon fogják és iramodva, megmegcsukló futással vonszolják tova. Lábai a földet seperték, és hosszú, fehér ruhája megakadt, végigtépődött az ágakon és fatörzseken. Egyszer még a férfi arcába nézett a leány. Már kiértek a sűrűből, látta, hogy az ajka szétnyílt, a szemében téboly villáma lobog. Még hallotta a csukló lihegését, amint futott vele... azután behunyta a szemét és elmo-

solyodott (...) "⁴⁵ - átadta magát "szakrális" öngyilkossága utolsó "műélményének."

Az Idill (1907.) hőse, az öregségre készülő asszony utolsó, szenvedélyes kísérlete, hogy még egyszer átélje azt az élményt, mely egész életén át kísérte, vagyis nőiségének varázsát. De tragikomikus kudarcba fullad utolsó, legszebb szerelme, s kellő belső "humorérzéssel" felfegyverkezve végképp visszavonul nárcizmusának öregkori menedékébe, mely átmeneti, és igazi segítség lelki békéjének megtalálásához.

A Neuraszténiában (1908.) az író nő billen ki önmagából, hullik ki a világból, s belső lelki borzalmak remegtetik meg énjét. "Itt ültem egész hosszú napon át önkéntes, szeszélyes száműzetésben; e bomló, sivár otthon levegőjét szívtam, és éreztem kilendülni összhangjából az egész éneket. Idegen, néma és ellenséges volt itt minden."⁴⁶ Kettős e világ, rémülettel és csodálattal tölti el.

Az ember meséjének (1908.) művésze az illatok kijózaníthatatlan szerelmese, igazi nárcisztikus alkat, aki valóságos kőfállal vette körül magát, zárkózott el a külvilágtól. "Egy volt számára a megismerés a fölmagasztosulás, az érzés és ihletettség forrása; az illat, mely mint glória lengte körül a néma házat, és elveszőn, halkulva áradt szét messze az erdőn. Az illatban élt (...). Néha hajnalig ott állt lehunyt szemmel, hátraszegült fejjel kertje falához támaszkodva, mint egy tolvaj árnyék. Ideges finom orrán lassan, egyenletesen szívtam a lélegzetet, és kikereste az illattól terhes nyári éjszaka telt, harsogó koncertjében egy odatévedt kakukkfű gyermeket, friss reflexét."⁴⁷

Egyetlen nagy célja, mint minden igazi művésznek: "Meg akarta fogni és anyagba rögzíteni a lét egész

tartalmát, de csak azt, ami álmoként leng fölötte, a bizonytalanságot, a félreliefeket, halk illatemplékeket, melyek egyedül maradnak meg számunkra a dolgok, események törékenységeiből."48

De ez óriási gyötrelmet jelentett a számára, terméketlen, nárcisztikus élete értelmetlenné vált. Képtelen volt megragadni, a teljes életet kifejezni, s ha sikerült volna is, nem tudta volna megosztani másokkal. Ekkor az élet, s nem a halál kopogtatott be a művész ajtaján: "Két-háromhónapos fiúcska volt, a szája gyűszűnyi és nedves."49 A szecessziós életidegen világból ez az apró gyermek váltotta meg. Addigi céljai eltörpültek, ez a kisgyermek lett a legfontosabb számára.

Az Ünnepe (1908.) szerelmespárja együtt akarja élvezni a karácsonyt; jegyesek, de házasságuk reális esélye nagyon csekély, az eljövendő évek fullasztó, reménytelen várakozásának jövőképe keseríti meg együttlétüket. Ritkán van alkalmuk találkozni, ezért ezeket az alkalmakat jóelőre megtervezi a vőlegény. Most is: egy fenyőfát vesz, s a kis alkalmi szobát otthonná varázsolják. Miután a fát feldíszítették, már nem tudnak mit mondani egymásnak, hiszen mindent tudnak, és mindketten a másiktól várják a folytatást. Nárcisztikussá vált szerelmük: csak énjükre koncentrálnak, s a másik csak "játékpartner", ritka, rövid találkozásokra épülő csendes kapcsolatuk során ráébrednek, hogy a másik lény fiktívvé vált, bezárult örökre.

2. A második korszak novellafigurái (1908-1914.)

A második korszak novelláinak hősei nem jutnak el nárcizmusukban olyan szélsőségig, hogy az öngyilkosságot válasszák, sőt többük számára szinte tudatosan vállalt magatartásforma a nárcisztikus önmegfigyelés öröme és kínjai (Rablás, Külön úton, Kijegyzések egy mémoire-könyvből, Jeanette szerelmei, Májusi zápor, A Toronyalja utcában) különösen a művészi vágyakat dédelgetők számára (Rablás, Külön úton, Májusi zápor, A Toronyalja utcában). Érdekes, hogy annyi nárcisztikus hősnő után, végre nárcisztikus férfi hősöket is ábrázol Kaffka. (Rablás, A Toronyalja utcában)

Míg az első korszakban Kaffka Margit művészhősei főként zenével foglalkoztak, addig a másodikban inkább a festészet, a színház és az irodalom felé fordulnak (Rablás, Csonka regény, Külön úton, Májusi zápor, Éjfélről hajnalig, A Toronyalja utcában), és így különösebben nem is élnek meg olyan belső felbomlást, pusztulást, mint a zeneművészek. Vállalt attitűd a nárcizmusuk, s éppen ezért tudnak is szakítani vele.

Kaffka hősnőinek másik csoportja unalmas életét hangolja, színezi át fantázia teremtette álmodozásokkal (Süppedő talajon), szecessziós "életmilióval" (Csendes válságok), tragikomikus szerelmi kaland lelki élményével (A Kirilláné múltja, Fekete karácsony), történelmi és irodalmi figurák iránti rajongással (Jeanette szerelmei).

A második korszak novellahősei közt nem is találunk már olyan nárcizmusukban kiteljesedett szereplőket, mint az első korszak Balogh Marianne-ja (Tavaszi alkony álma), Évája (Mélység fölött). Talán csak az Éjfélről hajnalig című novella hősnője, s más szempontból Jeanette, a vénkisasszony tanárnő alakja idézi

emlékezetünkbe az előző korszak önpusztításában szenvedélyes figuráit. A szecessziós miliő is háttérbe szorul, s inkább az impresszionisztikus színelmények, hangulateffektusok erősödnek föl.

A Csendes válságok (1909.) asszonyalakja korán elvesztette férjét, így magányos asszonyi életének lefontosabb részévé fia vált, aki önző módon visszaélt ezzel, s a szeretet jogán elválasztotta igazi szerelmétől. A novella hősnője nőiségéből visszavonultan, a világtól elzártan él, csendes emlékekbe burkolózva, zenei élmények szecessziójában, otthonának megkomponált nárcisztikus magányában. Váratlanul ide toppan be fia, aki fiatalos lendülettel jelenti be házassági szándékát, s nagyon elcsodálkozik, hogy a megértő, önfeláldozó anyából, édesanyja a jogait követelő asszonnyá válik, aki nemcsak nem helyesli, hanem épp ellenkezőleg, tiltakozik terve ellen. A fiú számára nosztalgiává lett édesanyja, s mindketten külön világban élnek, amely a fiú számára kitágult, míg az anya számára gyerekére, emlékeire szűkült.

Az asszony a magára kényszerített magánnyal megküzdött, s a lelki békéjét megtalált ember benső derűjével élte életét. Ezt törte meg, de csak rövid időre, fia.

A Rablás (1909.) hőse nárcisztikus férfi, fiatalember, aki kényszerből ugyan, de iróniával vonul vissza a világtól. "Kell ez nekem - jó ez most, áldott kis korgó gyomor, fázás! Hogy legyen mire visszaemlékezni majd annak idején. (És már színezte, fogalmazta, élvezte ezt az emlékezést.) Ezen átesett mind, aki felülkerekedésre termelt. Holtbiztos, hogy felül fogok kerekedni: csak hadd lássuk még egy kicsit ezt; - a züllést - ezt is vinni kell valamire! Mindenből a teljeset, élére állítottat, a megfoghatót; aztán egyszerre lendüljön vissza az élet, mint az inga. Az élet! A nyakán ülni -

néha engedni, várni -, hirtelen zabolán rántani. Jó ez!"⁵⁰ - elmélkedik, élvezi az eddig még ismeretlen ingerek kihívását.

Azzal a vággyal halmozza előre élményeit, hogy mind azt szavakra váltsa. "Hetek óta ült itthon, és nehéz tülekedéssel, nekifeszült akarások és rövidéletű kétségek közt ostromolta a fehér papiroslapokat. Kicsi-holni - kihozni valamit; újat, igazat - önmagát."⁵¹ Egyelőre önmagának írt. "Szinte tudatosan és tisztán látta maga is, mint kerekedik felül újra meg újra fiatal gőgje, konok és áldott fanatizmusa és öntisztelete."⁵² E vállalt, büszke magány és szegénység, Julis, a jólelkű szolgálólány nélkül lehetetlen, a főhős gőgje azonban eltörpíti szerepét.

Ideálja, a Nietzsche aforizmáinak bűvöletében él, amik megborzongatják és csodálattal töltik el.

A szolgálólány egy régen elfeledett láda kulcsát szerzi meg neki abban a reményben, hogy kincset ad, de ez a "nietzscheánus" fiatalember képtelen reszkető lelkiismeretfurdalás nélkül felbontani a másét. E szakrális rablás közben úgy érzi, nagyobb bűnt követ el, mintha aranyakat, ékszereket lopna, ugyanis az ismeretlen hölgy ládájában a legintimebb használati tárgyaira bukkan, s ezek segítségével megalkotja őt.

"Műélvez" minden apró nyomot, mely ehhez az ismeretlenhez vezet, "betör az életébe", sőt személyes kapcsolatot teremt vele, hiszen e tárgyak nemcsak a "hölgyhöz" vezetik el, hanem gyermekkorához, rég halott családtagokhoz. E rablást is azért követte el, hogy újabb élménnyel gazdagítsa memoárját.

"Ez tehát cselekvés - gondolta komolyan -, erőszakvétel a nyomorúságon, babonákon, félelmen - magamon. Amit most tettem - ez a mozdulat, a kezem rándítása, gördülő eseménylavinát szakíthat rám."⁵³ - Ez számára a

tett, vagyis nem igazi tett, hanem a történés. Megriad, s ijedten csomagol vissza, tünteti el a nyomokat, teszi meg nem történtté, s menekül vissza "odújába", hogy kiírja e "lelki rablás" élményét magából, mert mint minden csak ilyen szempontból fontos. Nárcisztikus énjének egyetlen élettere: a papír, az írás.

A Külön úton (1909.) festőnő hősének fontosabb a művészet, mint a szerelem. Az író és a festőnő szerelme nárcisztikus vonzalom, amelyben a pillanatok, hangulatok, illatok dominálnak, hiszen "ismerték mind a ketten e hangulatfogások értékét vagy mesterien közvetett hatásokat néha egy mozdulatban, egy szó hangárnyalatán; folytonos gonddal vigyázták magukat egymás kedvéért, és méltányolták, elértették a leghalkabb nüanszokat is."⁵⁴ A szerelem megszokott szertartásaiban kötődtek egymáshoz, de a férfi úgy érezte, "hogymindent megtart magának az asszony ez adakozásban."⁵⁵

Két nárcisztikus, autonóm művész képtelen az odaadó, valódi szerelemre, mert képtelenek a függetlenségükből áldozni. Az asszony visszahúzódik nárcisztikus, büszke magányába, vagy talán el sem hagyta igazán életének legadekvátabb terét, hiszen a szerelem ünnepi pillanataiban is mindig visszavágyott, csak ott talált önmagára.

Olaszországban döbbsent rá igazán, hogy nincs szüksége e szertartásokra már, sokkal inkább magára, hogy élvezze, befogadja a magány meditációit, hogy egyedül maradjon saját magával s a tájjal.

Az 1910-ben írt Csonka regény című novella hősnője szintén művész, színésznő, aki kedves az érte rajongó férfiakhoz, hiszen azok a kisváros legfontosabbjai, de gondosan ügyel függetlenségére. Szereti a színpadot, "itt kísérletezhetett, próbálhatta önnönmagát."⁵⁶ A teljesség igénye hatja át életét mind a pályáján, mind

a szerelemben, mert "igen, ő meg fogja engedni magának a legnagyobb asszonyi fényűzést; egyszer szabadon és elszántan s oly komolyan, mint valami szent szertartás papnői, meggyőződéssel és tisztán asszonyává lesz annak, akit igazán szeretni fog."⁵⁷

Erős egyéniség, mivel magányos, a szerelem a legfontosabb a számára, viszont, akit igazán méltónak érez magához - egy mágnás főpap - megismerhetetlen, titokzatos marad. Nárcisztikusan élvezik együttléteik megkomponált hangulatait az érzelmeikhez illő környezetben, és nincs igazi föloldódás e kapcsolatban, mint a legtöbb Kaffka ábrázolta szerelemben sem.

A szakítás a férfi részéről könnyebb, Iza részéről nehezebb volt, ugyanis kettejük közül neki volt fontosabb kapcsolatuk. A csalódás után Balikay Iza nárcisztikus magábahúzódnása csak átmeneti, hogy annál nagyobb lendülettel tudjon dolgozni, élni. "Ott lenn most kezdődik a színház! A színház, ami élete lesz, érezte, mindvégig. Ahová mindenből visszatérhet, ahová mindent elvihet és odaadhat; félbetörött regények és kusza életévek öntudatlan tanulságait, lezuhogó fejszecsapások edzettségét, szenvedélyek mélyét és tartalmát, bánatok reszketeg és finom hangulatait. Mindebből itt új mozdulatok lesznek, hangárnyalatok elevenülnek, új, teljesebb életérzés; tán nagy, döbbenetes, gyönyörű művészet..."⁵⁸ - Ugyanez Rosztoky Éva életkonzekvenciája az Állomásokban.

A Süppedő talajon (1911.) hőse: Klári, aki tehetetlen nárcisztikus magányban tengeti életét, koránál, társadalmi helyzeténél fogva kénytelen alkalmazkodni a vidéki életéhez, kényszerű férjül választani a gazdag, de ügyefogyott patikatulajdonost, bár minden ízében tiltakozik ellene. Ezért nárcizmusa nem átmeneti önvédő mechanizmus, hanem pathológiakusan állandósul.

Nárcizmusának forrása: kiszolgáltatottsága, akaratképtelensége. Nem erős, független, szilárd egyéniség, mint a Csonka regény hősnője, neki nincs is olyan biztos pont az életében, ami kárpótolná a magánéleti boldogtalanságokért, kudarcokért. Klári egyetlen tőkéje a szépsége, s éppen ezért büszke erre az értékére; ezért elviselhetetlen annak gondolata, hogy "ő, mindent szabad lesz - csókkal és mindenhogyan -, utánanyúl majd, és neki engednie kell, az övé lesz!"⁵⁹

Egyetlen pótszer az élethez az álmodozás. Elképzel "egészen másokat, mint a nappalok igazlító és rendbe fogott gondja, akarása; de olyankor szándékosan engedte bele magát pihentető álmodásba, szinte időt szabott magának erre, és a napi valóságok satnya képeit alakította, játszotta át heves színekkel, lobogó, különös történetekké; - gyermekkora óta már - és ő volt a főszereplő ezekben."⁶⁰ Ezen az elkeseredett napon is: "Ha ma este valahogyan itt teremne valaki - véletlenül; egy egészen idegen, új, erős és hozzáillő."⁶¹ De mindez illúzió, sőt a pipogya patikus is megtorpan, s inkább elmenekül, megszökik a büszke, szép lány elől.

Az Éjfél-től hajnalig (1911.) főhőse színésznő, aki mind a színház, mind a magánélet csalódásaiból, csömöreiből vonul vissza önmagába. A novella elején az újév, új lehetőségek öröme melengeti lelkét, figyeli magát ebben a megújulásban. Belekapaszkodik a szilveszter, és a táj hangulatába. Aztán a múlt mélyéről felbukkan egy régi emlékkép: amilyen váratlanul tűnt elő, olyan hirtelen tűnt el a férfi, akit szeretett s aztán elhagyott. Ismét önmagára mered, s nárcisztikus lénye eljátszik a régmúlt, és a frissebb történések emlékével. "Most szinte neki is úgy tűnt fel, mint egy érzékszalódás az egész; de mégis érezte, hogy ebben a félbemarasztó, szcenériás és mesterkedő

gondolatban egyek e percben újra ők ketten, akik valamikor, éveken át, egymás számára gondolták gondolataikat; egymásban élték élménnyé a ködfinom és különös lelki rezdüléseket."⁶² Gyönyörködik a felgyülemelő hangulatemlékekben, a szecessziós enterieurben. "Színes, különösen szép színű selymek ernyőzték, halkították a profán szobafényt; minden kis körte körében külön, eleven és jelentős, mesterkelt varázs. Lám, hisz ezt attól tanulta. Már feledve volt, de most jól emlékezett, e színekbe árnyalt szobalég kiszámított hatásait ő ismerte és szerette így."⁶³

De rögtön a friss csalódás emléke is előkerül, majd a kislánya, aki a nagyszülőknél tölti az ünnepeket. Hiába futnak be egyenként a meghívott vendégek - akik szintén kifinomult, túlérzékeny művészek, mégis "észrevette, hogy csak ő állt egyedül, pártalan támaszkodva meg az ajtófélfában."⁶⁴

Aztán egy újabb hazard lelki játék: egy pisztoly, s az ehhez fűződő összes egyéb asszociáció, a valóságos világtól teljesen visszavonult, előle elbújt, magányos ember, aki valami "mérhetetlen, nagy-nagy távolságot érzett"⁶⁵ maga és az emberek közt, fedetlen karral kihajol a nyitott ablakon, hogy szenvedtesse magát, majd hirtelen támadt vággyal elgondolja öngyilkosságát, s e fájdalmas játék tragikomikus csattanója, hogy eltűnt a fegyver, mellyel végre akarta hajtani. "Csak játék volt az egész"⁶⁶ - sóhajt föl.

"De most már vége! Jön a reggel, az új nap, az év! Emberek, elejtett szavak, új érdekek, dacok, emlékek; új ijedelmek és hóbortok megint. Minden újra kezdődik, és ennek vége-hossza nincs. Hiába, sohasem lesz többet ilyen tiszta és egész perce!"⁶⁷ Máriának majd sikerül.

A Kijegyzések egy memoire-könyvből (1911.) hőse utolsó szerelmét éli, annak minden édes hangulatában

megmártózik. "El fog múlni ez is, igen - (már ismertem az évek túlélő erejét), de ez most már döntő lesz minden hátralévő éveim fölött. Mert az emlékeivel ez fog átnyúlni az öregedésbe, ami ezután már következik."⁶⁸ - Ezek a gondolatok sem zavarják, sőt felerősítik az érzelmek intenzitását, s ebben a mámoros állapotban pillant meg egy szerencsétlen gesztenyés kofát, s meleg együttérzés szállja meg, s megpróbál segíteni rajta, most ezt is "élvezi."

Teltek a hónapok, s ez a szerelem is elmúlt. Mivel utolsó a hősnő életében, ezért minden percét, pillanatát nárcisztikusan megtervezi, s amikor végeszakad, többet veszít, mint egy szerelmet, magától a szerelemtől kell örökre elbúcsúznia. Most neki lenne szüksége egy emberi együttérző mosolyra, jó szóra, de neki ez sem adatik meg. "Kell ez nekem! Tulajdonképpen ez jó - ez kellett épp és illik az én eddigi egész korcs és koldus életemhez; ez a szegény és suta regény! Én voltam az egyetlen szereplője, mondjuk így - semmi! Legalább értője, bírálója is csak én"⁶⁹ - sóhajt fel a végérvényes asszonyi magány tudatában.

Kirilláné (1912.) élete szokványos, hétköznapi, eseménytelen. Még lánykorában el kezd olvasni szerelmi történeteket, s a regények, a megírt, megkomponált szerelmek történetei annyira megragadják, hogy nem nyugszik addig, amíg maga is a saját életével hasonlót nem alkot. A magányos, nárcisztikus lélek keserű, tragikomikus paródiája Kirilláné. Egy táncmestert választ álmai megvalósításához. Nem igazi szerelem ez egyik fél részéről sem, csak egy "kirándulás", hogy annál lelkesebben, felszabadultabban térhessenek vissza korábbi életükbe, most már a nagy találkozás büszke tudatában.

Ez a "kiruccanás" magáért a lelki élményért fontos az asszonynak, hiszen "titokban, a lelke mélyén a beteljesülés boldogsága ujjongott, lelkendezett. Ó, ez volt minden, amit valaha is álmodhatott. Hogy egyszer így beszélhessen, ilyen lendülő szózatokat, ilyen regényien szép, döntő, élményes, tragédiás mondatokat fuldokolhasson el! Hogy az élet egy valóságos helyzete így igazolja és felszabadítsa a lelkében feszülő e pompás színháziságokat! Mintha könyvből olvasná most, olyan kegyetlenül szép és érdekes a sorsa. Hát csakugyan van ilyesmi, lehetséges, történhetik; nemcsak a regényírók találják ki."⁷⁰

Egy nyájas otthon (1913.) című regénytöredék családja hagyományos dzscentri família, legérdekesebb alakja Anna, aki gondolkodásával, egész életvitelével elkülönül tőlük. Önálló, érzékeny, tehetséges, nárcisztikus nőalak, aki nem egy szokványos jó házasságban látja élete értelmét.

Szent Ildefonso báljának (1913.) Oscar Wilde mélységű szimbolikus meséjében a gyönyörű Donna Isabel az elmélyedést, a nárcisztikus magányt választja Krisztus "lovaggal" történő találkozásnak lelki hatására. Valódi szecesszió ez az önként vállalt nárcisztikus misszió: a bűnös, kegyetlen világból vissza önmagához, a tisztasághoz, a szeretethez.

A Fekete karácsony (1913.) hősnője sokban rokon Kirillánéval. Szürkének, unalmasnak érzi életét, kikívánczik belőle, s ezért bonyolódik bele egy szerelmi kalandba, de ő reálisan értékeli, nem szépíti meg sem akkor, sem utólag. Ő is visszatér férjéhez, de az nem tud megbocsájtani, csendesén emészti önmagát, s gyötri feleségét. Az asszony élete szenvedés. Egy kis enyhülést jelent számára a nagy kamaszdiák titkos rajongása, de ez sem hozhat lelki kielégülést, mert

mindazt, ami a lelkét nyomja, nem oszthatja meg a szerelmes diákkal. Nem maradt számára más, mint "arcára takarta a hálóköntöse fodrát, hogy elrejtse kesernyés nevetését; száját, melyen öngúny és életgyűlölség reszketett."⁷¹

Jeanette, (1913.) a kigúnyolt vénkisasszony tanárnő irodalmi, történelmi figurákba szerelmes. A valóságtól mesterségesen zárta el magát nárcisztikus magányába, minden "betüvé rágottan jutott el hozzá."⁷² Szánalmas, szerencsétlen életében az olvasás a legfontosabb, a valóság minden érintése elől kitér. Az internátusi lányok a jövőjüket rettegik benne.

Major Éva, a Májusi zápor (1913.) festőnő hőse Rosztoky Évának, az Állomások hősnőjének rokona. Független nő, aki hazárdos izgalommal vállalja kedvese feleségével a megismerkedést. Illatokra, hangulatokra fogékony, érzékeny lényét megborzongatja az élmény, míg valahogy a saját fölényét érezheti, de a férfi megjelenésével be kell látnia, hogy a feleségnek olyan jogai vannak, amik sokkal erősebbek. Az ő helyzete kiszolgáltatottabb, bizonytalanabb. Keserű a beismerés számára: "De látni így, közelből, e nyugodt magától értetődést e kapcsolatban, mely annyival régiebb, mint az övele való; s annyival túl is fogja élni! Mert ez tompult és nyugtató alapszíne az életnek, állandóan elviselhető - míg ő csak vasárnapi alkalom, kikészítettség órája, rohamos, gyors szenvedély, májusi zápor..."⁷³

Gencs Tibor (A Toronyalja utcában) (1914.) fiatal író, egy kis vidéki városba utazik egy felolvasó estre, de verseinek nincs nagy sikere, csupán egy kedves, idős hölgy társasága hangolja jókedvre, akit hazakísér. "Mentek, mentek, és Gencs Tibornak egyszerre csak

sikerült a csudálkozás. Az, amit mindig, öntudatlanul is, szinte a hivatásánál fogva keresett; hogy egy-egy percre fantasztikusnak, idegennek, hallatlanul különösnek érezhessen maga körül mindent; s önmagát messze-messziről, ezeregyéjszakás rögtönösséggel idecsöppentnek, vadonatúj vagy réges-régmúltbeli vagy hihetetlenül távoli dolgok közé."⁷⁴ Ez az, ami igazán fontos a számára, olyan emberekkel, környezettel találkozni, érintkezni, akiknek hangulateffektusaira érzékenyen reagálhat, s élvezheti ezt a rezonanciát.

Ilyen Szunyogh Katinka, a maga titkos, romantikus, nosztalgikus régi szerelmével, s szobájával, bútoraival. Ki kellett ezt élveznie, s amilyen poétikusan csalta elő, ugyanilyen méltó befejezést kell találnia: "Lábujjhegyen, lopva ment az ajtó felé, mintha egy kedves alvóra vigyázunk. A dupla ajtó közt leakasztotta a köpenyét, de csak kinn a folyósón kapta magára. Előbb óvatosan, zajtalanul, szépen betette maga után mind a két ajtót."⁷⁵

3. Az utolsó korszak hősei (1914-1918.)

Az utolsó korszak novelláiból száműzetnek a hangulatok, saját regényüket író-élő hősnők, hősök. Csak nyomokban bukkanunk nárcisztikus alakokra (Becskerek Tihamér, Reggeli kávé, A kisleány, Belez-nay, Lujzika, Szép Olga, Álom), inkább a háború okozta egyéni tragédiák megélése, feldolgozása okoz gondot a szereplők számára (A révnél, Marisnak mindegy, Első stációnál, Bölcs Fekete Péter levele).

Becskerek Tihamér (1915.) a tehetetlen, századvégi, közép-kelet-európai figurák leszármazottja, egy félte-hetség, akiből hiányzik az erő, akarat és elszánás, hogy kiteljesítse önmagát. Inkább a "mi lett volna ha..." csendes illuzióját ápolgatja, élethazugsága is ebből táplálkozik.

A Reggeli kávé (1917.) főhőse is rokon lélek. Alko-holista apa, örült nagynénik leszármazottja, akiből ugyanúgy hiányzik az ép lélek egészséges életkedve. Nárcisztikusan visszavonul a valóság elől, a valódi érzésektől, szerelemtől, helyette a könyveket választja életterül, s mint a legtöbb nárcisztikus hős a szavak világában él. "Ha megindul bennem a szó, ha van, aki hallgasson ilyen tágra nyílt szemekkel, mint maga most.. már csak a beszéd tarkaságáért is mondom, mon-dom..."⁷⁶ Élményként éli meg egy-egy perc hangulatát: "Hogy izzott akkor a nyári ég, hogy zöldellt a fű, a júniusi por aranylott, és ezer nyitott, kerek torokból szállt fel az ének. "Ora pro nobis"... Mennyi hang, micsoda égnek emelt arcok! Hajnal óta jöttek gyalog, énekelve az égő porban; a szemek fehére ki fordult, mint valami fülldt szerelmi eksztázistól; férfiak, nők, gyerekek. A tömeg, a nyáj... ez a készséges, nyitott, áhító nőiség, mely eped a szugg esztióért...

az Egynek, a Pásztornak, a Kívülállónak magányos és erős hangjáért, hogy befogadhassa, megteljék vele."⁷⁷

Petőfi Apostolához hasonlóan hatni akar a népre, megváltani őket a szó erejével, de nem értik különbségeit, nem tudják elfogadni nonkomformista életvitelét, de őt ez csöppet sem zavarja, sőt mulat tatja. De ez a valóságon kívülhelyezkedés, önkéntesen vállalt száműzetés egy sok viszontagságot megélt ember keserű, önirónikus életfilozófiájának konzekvenciája.

A kisleány (1917.), Mariann nehezen találja a helyét a világban, mivel "arca (...) egy ifjú maori-főnök kicsinyített képmása volt; igaz, hogy különösen előke-lő, szépszemű és okos vademberé."⁷⁸ Éppen ezért fiúkkal barátkozik, de kamaszlányként is csak barátai maradnak a fiúk. Neki a csendes, magányos várakozás jut a szere-lemben, mindig kívülrekedt lesz a többiek, a szépek felszabadult világán. Neki csak morzsák juthatnak, s ezzel is be kell érnie, s nap mint nap megküzdeni, "valami vad, féktelen, idegen erő lázong, igazságért kiált, vagy ütni, zúzni, harapni - ölni akarna."⁷⁹

Lujzika (1918.) vidéki patikáriusné. "Az asszonyi hűség hősi elszánása volt életének egyetlen utolsó saját gesztusa; minden tartalma."⁸⁰ Gyermeektelen, egyre jobb módban él, de nem találja helyét sem vidéken, sem Pesten, magányos marad a férje mellett. Hervadó szépségében könyveivel él, s csak önmagával társalkodik naphosszat. Eseménytelen életében fantáziája teremt izgalmas szerelmi történeteket, és szalonjának spanyol reprodukcióiban gyönyörködik. "Nehéz selymekbe öltözött szép donnákat ábrázoltak szárnyas fehér bodorgallérral valami szép balkonon; alattuk csillogó vízben kényes hattyúk s karcsú ladikok; térdnadrágos délceg hidalgók álltak azokban, sötét baréttal gógös, fürtös fejükön, pompázó gesztusokkal tárva szét a kerek köpenyeget; úgy

beszéltek, beszéltek a néma mosolyú nőknek. Vajon mi-
ket? Lujzika és női vendégei sokat tündöttek rajta a
nyári alkonyatokon, görögdinnyézés után." Mit mondhat
most az a fiatal, néz... aki a szőkének hajlik a
kezére? (...) "Halk izgalomban hosszan találgatták és
szótték így, míg odakinn a tehenek verték fel bőgve a
falú porát. Idegen tájékok, messzi sorsok, furcsa
öltözetű szép dámák és urak (...)."81

Szereti férjét, de hiányzik neki az igazi,
fantáziájában túltáplált szerelem. Csak a regények
olvasása közben élheti ki minden romantikus vágyát
megfelelő díszletek közt, - szecessziós szalonjában.
Elvágyszakozásai ellenére is hű marad férjéhez, mivel ő
az egyetlen biztos érték unalmas életében. S amikor egy
eltévedt levélből férje hűtlenségéről értesül, elszakad
az utolsó szál is, mely az élethez köti. Többször
foglalkoztatta az öngyilkosság gondolata, de ekkor el
is követi, hiszen semmilyen megtartó életérték sem
maradt számára ezután.

Szép Olga (1918.) "magas, karcsú, barna leány volt
gyönyörű szemekkel, tiszta és finom vonásokkal;
termetén, vállán, arcán és nyakán egy parányival sem
volt több hús, több női lágyság és kerekdedség, mint
amennyi elkerülhetetlenül szükséges volt e
húszesztendő, pompázó virágzáshoz. Az ember szinte
félt: jaj, így... így most gyönyörű, tökéletes, de egy
hajszálnyi az istenért le ne múljon, el ne fogyjon,
mert oly könnyen válna csontos-szikárrá, mereven,
szögletesen aggszüzessé. De így elragadó volt ez az
ökonómia; mintha a természet finnyás és tudatos, eszes
művészettel alkotta volna remekbe."82 Pontosan szépsé-
ge rekesztette kívül a hétköznapi világon. Laszlovszki
Mária lelki rokona ő is.

A többiek légtörténeteibe kapaszkodott fantáziája, de a valóságos hús-vér szerelmektől irtózott, életidegen nárcisztikus vonzalommal gyűlölte és szerette önmagát: "Tudom, én az ilyesmikre nemigen vagyok alkalmas, azt hiszem! Én nem tudnék annyit... úgy... kiadni magamból. Nem tudnám, hol kezdjem, belesülnék, furcsa volnék, komikus; (...) Annyit gondolkoztam már ezeken... És folyton szégyellném magam. És tán ezért nem is tudok úgy igazán tetszeni, valamirevaló embernek is, mint ti, többiek."⁸³

De nem merül el önsajnálásban, hanem teremt magának saját értékrendet, melynek főeleme: szüzessége, lánysága, s elfoglalja magát, művelődik, angolul tanul, lelkesen munkájának, a tanításának él. Így sikerül megőriznie magát addig, amíg végre találkozhat egy hasonló vérmérsékletű, szemlélődő, szemérmes katonatiszttel. Egyikőjük sem közeledik a másikhoz, csak a tekintetük árulja el egymás iránti mély érzéseiket, s a frontra induló katonának egy névtelen csokor a búcsúja és a vallomása. Ez az igazi szerelem mindkettőjük számára: szomorú, végkifejletig el sem jutott érzelem élvezése, fájdalma.

Végül is Szép Olga nárcizmusá átmeneti visszavonulás, addig tart, amíg ő újra fel nem tűnik, s okos barátnői unszolására el nem megy meglátogatni a sebesült

katonát, hogy a pathológikus távoli rajongás, álmodozás valóságos szeretetté, szerelemmé változzon. Sorsa nem a "máriaság", mivel életét szerencsés véletlenek befolyásolták.

Az Álomban (1918.) című elbeszélésben álmában a háború borzalmai elől menekül el az író - Radnóti eclogáinak görög tündéerkertjét, harmóniáját idéző - Gyönyörű Völgybe, ahol négy szerelmes pár sétál, köztük

ő is a férjével. - Furcsa párokat teremt, olyan barátokat képzel el együtt, akik valóságos társuk mellett boldogtalanok, itt álmában minden lehetséges. A háború vezényszavai közt születik ez az álomvilág, szerelemmel, finom gyümölcsökkel, napfénnel a béke mindent átölelő, áradó vágyával.

Ez az utolsó megjelent novella, jelképesen mély értelmű, átfogja, értelmezi az életművet. Az író nő narcisztikus, magánnyal küzdő, megannyi nőalakban reinkarnálta, hőseivel megérkezett a Gyönyörű Völgybe, női életének beteljesüléséhez a szerelemben. Otthon van, s ez az álom örök külső és belső béke...

A REGÉNYEK VILÁGA

A szakirodalomban sokat vitatott probléma, hogy a Színek és évek, Mária évei és az Állomások hogyan kapcsolódnak egymáshoz. Bodnár György véleménye szerint e három művet trilógiának lehet tekinteni: "A korforduló három, egymást követő nőtípusát ismerhetjük meg bennük: a múlt század áldozatát, a tragikus kezdet hősnőjét és az új világ győztesét."⁸⁴ Fülöp László kissé árnyaltabban és reálisabban ítéli meg e művek viszonyát. "A tematikus kapcsolódás, a szemléleti egység, az eszmei, jelentésbeli egybehangzás és a művészi alapelvek bizonyos rokonsága valóban egymáshoz közelíti a megírás időrendjében is szorosan egymást követő önálló műveket."⁸⁵

A három regény valóban tematikusan összekapcsolódik, még hozzá abban, hogy mindhárom nőalakban Kaffka a nőiség legalapvetőbb problémáit kutatja: Hol a nő helye a megújult világban? Mi a rendeltetése, hivatása ezután? Hogyan tudja megtalálni az új keretek közt a boldogságot? Válaszai lehangolóak. Az életmű két záró regénye szigorúan elkülönül Kaffka műveinek fő vonulatától, az Állomások után pedig elfordul e problémák tárgyalásától, talán mert végre találkozhatott avval a férfival, Bauer Ervinnel, akivel életében először felszabadultan boldog lehetett, s ezek a kérdések, amik korábban napi problémái voltak, hirtelen elveszítették jelentőségüket, és mások léptek előtérbe.

A háborúba induló férjekért aggódó nők foglalják el az egzisztenciájukat reménytelenül kereső, szorongó, szerelemnélküli, magányos értelmiségi nőalakok helyét. Sajnos anélkül lép át az író a hagyományos női szereptől elidegenedett női, emberi útkeresés problémáján, hogy megnyugtató választ adott volna, s vált át egy teljesen más hangnemre, témavilágra, amelynek kérdései és válaszai nem olyan mélyek, mint e műveké voltak.

E három regény hősnői különböző mértékben nárcisztikusak. Közös attitűdjük: a "memoárírás", vagyis önábrázolás, önigazolás igénye, sóvárgás a teljes asszonyi boldogság után, s mivel kompromisszum készségük személyiségüknél fogva különböző, így sorsuk is külön gyökerű. A csalódottságuk általános: hiába nyílnak meg a nők számára az érvényesülés, az önkifejezés új csatornáit, nincs lehetőségük igazi boldogságra, jó esetben is csak részörömekre.

Pórteleky Magda utólagosan formálja életét műalkotássá, a visszatekintés alapállásából, átszöve az emlékezés impresszionisztikus fényeinek, színesztéziáinak gyönyörű szóétkélményeivel.

Laszkovszki Mária életével párhuzamosan írja "memoárját", alkotó szenvedély hajtja minden "epizód" megformálásában, s el-elgyönyörködik művének részleteiben. Talán a záróepizód a legizgalmasabb, az, amelynek befogadása már csak részben az ő élménye.

Rosztovszky Éva is párhuzamosan "írja" életét, és neki sikerül valódi műalkotásokká formálni, s bár női élete ugyanúgy terméketlen, mint Máriáé, de művészként sikerül megtalálnia a maga számára megfelelő közeget és eszközöket.

Magda és Éva nárcisztikus magányából van visszatérés, Máriáéból nincs, kompromisszum-képtelensége végérvényesen pusztító önszerelemre ítélte. Ő Kaffka igazi nárcisztikus hősnője, akinek egy-egy vonása már föl-fölbukkan a korábbi nővellaiban, de Mária sorsában teljesedhetett ki igazán. A nő létértelmezésének kiúttalanságát e regényben, "Mária mítoszában", az esztétikus női lét tragédiájában fogalmazta meg az író, igazi mélységben, ezért helyezhetjük a Kaffka-életmű tengelyébe.

1. Színek és évek (Pórteleky Magda memoárja)

A Színek és évek című regénye jelentőségének megfelelően a legtöbbet, legmélyebben, legsokoldalúbban elemzett Kaffka-mű, nem kívánjuk fölidézni Fülöp László, Bodnár György és a Kaffka-szakirodalom jeleseinek tartalmas, sokoldalú értelmezéseit, hanem a hősnő nárcisztikus vonásaira koncentrálnunk.

Pórteleky Magda az első nemzedék képviselője, aki kibillen az asszonyi lét megszokott szerepéből, bár ezt maga sem képes konstatálni, s ezért óvja meg a hagyományos, már bomló patriarchális miliő, attól a végkifejlettől, ami Máriának jut osztályrészül, - s tudja megalkotni művét.

A múltjára visszatekintő attitűdben már az új világ nárcisztikus hatásai tapinthatók ki. Visszavonul a világtól önkéntes "száműzetésbe", hogy ez a magány az eltelt idővel együtt megfelelő távlatot adjon művének. Az ő memoárjából hiányzik annak az alkotó szenvedélynek az intenzitása, amely Máriáéban megvolt, hiszen az ő műve már elkészült, a múltból kell előcsalogatni illatok, színek segítségével, nem köti a jelen sürgetése, ha elmosódott emlékezetében egy-egy momentum esetleg, azt kell fantáziájával kiegészítenie. Élettörténéseinek jelenében is, fiatalon megvan benne az esztétikus élet utáni sóvárgás nárcisztikus vonása, büszkesége.

Titkos kamaszlányos álma az örökös elvágódás. "Ha fiú volnék (...) tán el, messzire mennék innen?... Ez a gondolat, a földi távolságok álma oly mesészerű volt itt, oly idegen mindattól, ami körülvelt."⁸⁶ Lázad a női másodlagosság ellen, ugyanakkor el-elgyönyörködik, el-elgyönyörködött magán, a tükör előtt állva figyeli arcának játékát. "Elnéztem mozgékony szája szokatlan vonalát, orrom vékony, lihegő cimpáit, ahogy

elvékonyult, megfinomult felettük az apáim sasos, kemény horga; a rakoncátlan, ördögös, sötét hajak göndören repdesték körül a fejem (...)”⁸⁷

Nemzedékről nemzedékre öröklődött a nárcisztikus szerelemeszmény is, ami Magdának is ideálja. "Sehol a föld kerekén nem tudják olyan szép megjátszással, lendülön, búsan, szilajon és parádésan élni a szerelmet, mint erre mifelénk tudták hajdanában.”⁸⁸ "Sehol annyi színe-illata nincs a szónak, nincs annyi hátmegette, ha kurtán és jelentőséggel ezer fojtott érzésből kipattan; sehol nem rejtezik olyan gögbe a bánat, sehol az embernek úgy életet áldozni egy-egy percnyi felülmaradásért nem tudnak, mint itt akkor, az ősi lápvidék, a megbolygatatlan nádak-erek kerítette tájon”⁸⁹ - sóhajt fel annyi év távolából. Nemhiába Tabódy Endre iránti szerelme a legszebb ifjúkori epizód a be nem teljesedéssel együtt, ez az igazi szerelem számára. Vodicska Jenő nem tartozik az ő dzsentril világukhoz, nincs meg benne az önpusztítás: felszabadult, önfeledt mulatás, pazarlás képessége, de vonzódik ehhez az idegen világhoz Magdán keresztül, és ezért választja feleségül is.

Pórteleky Magdát férjhez adják, s amennyire nem tetszik a házasság gondolata, annyira kiegyensúlyozott, jó kapcsolat lesz, bár a távoli, romantikus szerelmekről tovább álmodozik, mint megannyi Kaffka novellahősnő.

Asszonyi szenvedéllyel tud és terem otthont, "hátteret" történetéhez. "Robotnak éreztem a házimunkát, de a belsőmben hajszolt és kényszerített valami, hogy lihegést, szenvedélyt, sietős túlzást vigyek bele, és ez az akkori lelkiállapot szokásbélyeggé vált rajtam egész életemre. A kis háztartásom ragyogott, fényeskedett, csiszolva, kenve,

mosva, súrolva, kefélve volt minden elgondolható hely (...). Vajon-vajon - gondolom most a nagy messzeségből néha - jó lett volna-e valami egyébre, fontosabbra is ez a vad tevésvágy bennem, ez a bolond nagy akarat, amit pokróc porolásba öltem?... Megvolt bennem a kívánság, hogy első, kitűnő és híres legyek, és hát mi egyébbel érhettem volna el ezt? Aztán meg a túlzott, nagy tisztaság valami úri, finom kiváltságos színt adott az életünknek (...)"⁹⁰. - Akkor ebben éli ki minden alkotóvágyát, s eltitkolt szerelmeivel hoz izgalmakat mindennapjaiba.

Tabódy Endre jelenik meg újra életében, majd Horváth Dénes, férje barátja. Teljesen más egyéniség, mint férje, ő is nárcisztikus. Hiába barátkozott környezetével megőrizte nemes különállását, igazában visszavonult a világtól, s a többiekre azért volt szüksége, hogy rájuk tett hatását élvezhesse.

Bukott művész, aki fiatalon nagy ambíciókkal indult, de hamarosan csalódott saját képességében, s kísérő muzsikusként, már csak a nagy művész árnyékában lépett fel, és amikor csúsz támadt karjában, le is mondott végérvényesen a zenei pályafutásról. Életének alapélménye: féltehetségének tudata. Udvarlóként kellemes, figyelmes, de házastársként elviselhetetlen, önző.

Vannak csodálatos életepizódok, amikbe jó érzés belefeledkezni, ilyen a 26. nyara, mely "különös módon kapcsolódik az érett málna szagával"⁹¹ "Ez a kép így rögződött meg az emlékemben. Jenő lenn, a nagy virágágy rózsatöi közt hajlong egy hosszú, zöld kerti köpenyben, testesedő alakjával, cselédek öntözőkannákat cipelnek végig az utakon, nyikorog a kútkerék távolabb. Pistike fehér ruhában futkos, labdázik a fehér ruhás német lánnyal; lejjebb száll a nap, és a kannák szűrőcsövéből

aranyosan, szivárványosan száll a vízpermeteg; a ferde fényben a százzsínű virágszőnyeg felett. És az érett málna édes, nagy illata felszáll."⁹²

A korteskedés körüli készülődések, felhajtások, a herceg látogatása, Pórteleky Melanie oldalán való sürgés-forgás, örömteli előkészületek a választásra mind kellemes, izgalmas momentumok. Ennek egy csapásra végeszakad azon a végzetes napon. "Hűvös nap volt, és a szobaleány egy lapát parázsszenet hozott be éppen, hogy a kályhára tegye. Mikor az előszobába ért vele, láttam, hogy a nyitott ajtóban összerezzen, és földre ejti mind. Ő tisztábban hallotta a lövés zaját."⁹³

Pórteleky Magdának férje öngyilkossága utáni élete tehetetlen próbálkozások sora, hogy ugyanolyan biztonságban (anyagi és érzelmi) kerüljön, mint Vodicska Jenő mellett volt. Egyedül, önállóan próbál boldogulni, de mivel mindig mások döntöttek helyette, nem tudja beletalálni magát új, megváltozott helyzetébe, ezért megy újra férjhez, de ez a házasság már nem adja azt a meghittséget, meleg szeretetet, mint az első, sőt egészen megváltoztatják az évek. "Összemosódó, nehéz és szívós, elsötétült színű szövete az időnek, egy hosszú, hanyatló, tompán nehezülő életszakasz; de mennyi alattomos, keserves küzdelmekkel, mennyi buta, említeni is bajos, regényietlen senyvesztő és lekoptató nyomorúságok csatározásaival átlyuggatott, szétrongyolt! Megőröltek, elnyűttek engem az évek!"⁹⁴

Második férje halála után, a nyüzsgő, mozgalmas világon kívül rekedve egyetlen kárpótlása, lányai jövője. "Kislányaim, lelkeim, csak ti tanuljatok! Mindenáron, mindenáron! Ne csináljatok ti semmit a ház körül; majd főzök, seprek, takarítok én, az én kidolgozott kezemnek, szétment, elhanyagolt testemnek már úgyis mindegy. Ti csak készüljetek szebb, dia-

dalmaskodó, független életre; magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató cselédje, rugdosott kutya egynek se lenni. Csak tanuljatok, mindent; ha az utolsó párnám is adom érte!"⁹⁵ Az ő jövőjükben bízunk, hisz abba, hogy az anyagi és szellemi függetlenség, a szabadság elég a női boldogsághoz, s így zárul Pórtelky Magda élete és műve, mely évszázadok asszonyi életének enciklopédikus ábrázolása, összefoglalása. Azért tud így vallani róla, mert egyszerre kívülről és belülről is tudja nézni e világot, hiszen körülötte már egy másik nőeszmény formálódik, de ő ennek már csak szemlélője lehet, legfeljebb lányai révén részese.

Memoárja tehát nem öncélú alkotás, mint Máriaé, hanem negatív mérlegű életpályájával igazolja az új, ismeretlen asszonyi életideált. Ezért más művéhez való viszonya, mint Máriaé, ő meg tud békélni vele, képes további kompromisszumokra.

2. Mária évei

Kafka Margit már a Színek és években is megfogalmazza az új asszonyeszménnyel szembeni kételyeit, de ez annyira zárójelesen történik, hogy nem kap igazi hangsúlyt, hiszen a tudálékos, minden új gondolatot kritika nélkül befogadó Telegdyvel mondatja ki. "Mindig inferiális marad az asszonyi állat, nem is lehet másképpen. Hisz életideje kétharmad részét elfoglalják a fajfenntartással járó öntudatlan, állati gondok, kötöttségek, s az értelmét ösztönök igazítják. Ha ezek alól felszabadítja magát, iránytalan, korcs, helyét nem lelő figura lesz, idétlen és boldogtalan. Az asszony vak eszköze a természet céljainak, öntudatra nem jutott, félig még gyökérző, növényéletű lény, kinek minden értéke az akaratlan báj és szépség, mely olyan, mint a virágoké, s a magvak hallgató, igénytelen, váró termékenysége."⁹⁶ Mária sorsa igazolja a kételyt.

Mária nárcizmusának oka: az elidegenedett társadalom, de nem olyan értelemben, hogy az még "kézületlen volt az új emberfajta" (önálló nő) "befogadására"⁹⁷, hanem éppen ellenkezőleg: e társadalom terméke volt ez a "talajtalan típus (...), akit iskolázottsága és egyénisége elszakított a régi élettől annyira, hogy visszatérésről szó sem lehetett..."⁹⁸ Máriát elsősorban anyagi helyzete, kötöttsége kényszeríti pénzkereső pályára, és munkája nem jelent számára önkifejeződési, önmegvalósítási szférát. Fülöp Lászlónak pontos az a megállapítása, hogy "kelepcelhelyzetbe kényszeríti a regényíró szerencsétlen életű teremtményét, s nem enged neki menekvést."⁹⁹ - Máriának sajátos helyzeténél fogva valóban kicsiny a mozgástere.

Mária eleve érzékeny idegrendszerű, a Valéria internátus pedig "csak" fokozza a meglévő hajlamokat; felerősíti, tudatosítja életigényét, itt válik belőle

"a teljes élet kijózaníthatatlan büvöltje"¹⁰⁰, aki számára az élet nem más, mint műélvezet, saját élettörténetének katarzisa. Ez egész életének, "különös szerelmének" kulcsa: mivel nincs tehetsége az íráshoz (bár megpróbálkozik és sokat ír, önkifejezési igényét jól szemlélteti: naplója és levelei) hát megalkotja, művé formálja életét, mint a trubadúrok.

A regény első jelenetében még nincs ott személyesen, de ott van a hatása, s őt keresik a többiek: "Hol van Mária? Mária alszol?"¹⁰¹ - e két kérdés hullámszik végig az egész regényen jelképesen. "Valahol olvas, vagy memoárt ír (...)"¹⁰², alkot, önmaga életét alkotja remekbe szabott műalkotásnak, akár regénynek, akár drámának, vagy netalán memoárnak.

Nincs jelen, megint gondolataival, önmagával "bíbelődik" valahol, messze, a valóságos világ és az álom határán, valahol. De jelen van személyiségének varázsa, befogadói élménye a többiek szavaiban, előre emlékké szublimálódott jelenükben: "Miért nincs benn Mária - (...) - Egyszer még verseket mondana nekünk? Mennyit tud - és mit tud csinálni ez a teremtés az ő csodálatos, letompított hangjával - mintha mindig készülő zokogást fogna vissza. Néha monoton, szinte fásult és egy fordultnál ... ó, ha inspirálva van, meg lehet bolondulni tőle!"¹⁰³ - Valóságos katarzis a többiek életében, egy a sok mindent megrázó, fölkavaró műélmények közül, amiket átéltek a Valéria-internátusban, s amik kellő távlatba kerülnek majd idővel, de most az utolsó éjen még élvezik a "szómámor" gyönyörét. Eksztatikusan visszaélik azokat az éjszakákat, amikor együtt "műélveztek" mindent: verseket, saját "levegő-történeteiket" s egyáltalán Máriát. "Hányszor volt így, éppen így - ez a perc, ez a hangulat!"¹⁰⁴ - csak most Mária az, aki távollétével

megbontja, elrontja e hangulat varázsát. De a szellemi, érzelmi élvezetek e mámorán túl, ott a józan felismerés: "Játék volt itt az egész belső életünk - és minden egyéb. Most már megmondom - én titokban sokszor éreztem annak. Játszottuk a dolgokat, élményt, lihegést, szomorúságot; apró, csinált novellákat."105

Mária azért nem lehet jelen ezen az utolsó éjszakán, a "szómámor" temetésén, mert ő nem tud, nem képes, nem akar leszámolni ezzel a világgal, hiszen neki egyedüli, igazi élettere volt, a többi év, évei fulladozás, reménytelen küzdelem a világ ellen, önmaga ellen; a világért és önmagáért. Élete "fájdalmas csata a külvilággal, amelyről tudomást sem vesz már másként, mint önnön képe alakjában. A világ birtokbavételéért harcol a világ ellen, amellyel úgy érzi, magára maradt."106

Mária soha többé nem lehet olyan érték, műélmény, mint az internátusban a többiek számára volt, hiszen nárcisztikus lénye "csak és csupán önmagát csodálja, és elvárja, hogy mások is csodálják; ezért éppen nem független embertársaitól, mint hinni szeretné, hanem rabszolgaian függ tőlük"107, hiszen "csak másokra tett hatásában él, vélt sikereiben vagy a másoknak okozott szenvedésben."108 Lehet ez női siker: "Az előszoba nagy tükrében megnézte magát hirtelen, karcsú alakját a mohazöld, csinos kosztümben, szép, fátylas kalapja alatt kicsit átszínesült, porcelános arcbőrét - gesztenyebarna haját, mely simán ragyogott meg szép homloka, finom halántéka mögött. Érezte, hogy disztíngvált interieur-szépségének előnyére van ma minden - levegő, a felhős, opálos fény; a színek, amiket viselt."109

De a kisváros, ahová kerül nem lehet "értő közönsége" az ő "drámájának", s a világ kegyetlen, kicsinyes bosszút áll "azokon, akik megvetni

merészelték."¹¹⁰ Egyedüli értője, lényének adekvát befogadója: Apostol tanár úr, akinek életmottója: "Én vagyok az olvasó. Olyan is kell, hogy legyen itt-ott elvétele vagy egy!"¹¹¹ - Mária éppen ezért nem tud beleszeretni: "Szinte gyerekesnek látta(...); a dilettáns vak bizalmát a "kötött szó" erejében; a csaknem nőies másodlagosságot e nagy és folyamatos befogadóképességben, és elfogult lelkesedésben."¹¹² Ez a különbség kettőjük közt: Mária nemcsak befogadó, hanem alkotó is, ezért nem viseli el olyan ember szerelmét, aki csak a befogadói magatartásra képes, bár ez is érték a számára, de nem lehet akkora, mint a másik alkotó, a magánál többre tartott művész: Seregély Pál.

Szerelme Seregély iránt nem más, mint trubadúrszerelem, melynek nem a tárgya a fontos, hanem maga az érzés, maga a szerelem. Figyelni és csodálni önmagát ebben az érzelemben, regénnyé formálni annak minden apró eseményét, például egyetlen találkozását nagy íróideáljával: "Így történt minden! - Mintha meg lett volna írva valahol - egy vigyázva összegondolt színdarab valamelyik jelenetében... Mária arra gondolt, hogy szebben, hibátlanabbul nem is képzelhette magános, éjszakai órák finnyás ábrándjaiban. Egy percnyi zavaró emléke nincs - egy szertelen mozdulat vagy szó a másik részéről sem -, ő szászor hálás neki azért. Tán élete legszebb félórája volt ez! (...) Elővette kis batisztkendőjét, arcára szorította, és hangtalan, mély, feloldó zokogással sírt. Közben egy-egy pillanatra érezte kesztyűjén Seregély Houxparfümje mély, keserű, burkolt érzékiségű illatát."¹¹³ - Boldogság ez "Mária-módra", hiszen annyira boldog, mint Wagner lírája. "Nem azé a boldogságé, amelyet a lelki szegények kapnak ajándékba, hanem, amelyet a mélyen

érző - tehát alapjában szenvedésre szánt - ember nagy erőfeszítéssel, szorgalommal, szívósan kovácsol magának."¹¹⁴

Azért járja be a Seregély-Téreyne szerelem "kegyhelyeit" is, hogy érzelmeket idézzon föl magában, amelyek csodálattal és iszonyattal töltik el önmaga iránt. "A kártyákból tudom, merre jártak, hol pihentek meg; néhol még a hotelek címét is. És én most elindulok, és egyedül leszek mindenütt, elhagyottan - és érezni akarom ezt. Azt hiszem, írni fogok ide néha a magányomról és magamról."¹¹⁵ Nem azért utazik Nyugat-Európába, hogy a nevezetességeket megnézzze, hanem azért, hogy háborítatlanul önmagát szemlélhesse, s újabb fejezetekkel gyarapítsa "életregényét". "Ez a mindig önmagát figyelő, ellenőrző szem"¹¹⁶ élete értelme és tragédiája.

Fülöp László is felfigyel arra, hogy Mária "analizáló hajlamú egyéniség, s ez az alkati beállítotttság legelsősorban saját maga folytonos vizsgálatában, szakadatlan önelemzésben és reflektálásban nyilatkozik meg, (...) a cselekvéspótló meditáció formáiban él."¹¹⁷ - Énjének egyik adekvát létszférája, a másik a szavak világa, bár ez általában is női világ. "A nők életében mindig fontosabb a szó: ennek az igazságnak legkiáltóbb bizonyítéka Mária élete, mely maga a szavakban lefolyó, szavakból élő élet (...)"¹¹⁸ Mária számára ezért tragikus az, hogy az internátus "szómámorából" meg kell térnie a szótalanság hazájába. "Nem volt szokás ököztük nyíltan szóvá tenni ilyesmit, pörpatvart, ízetlenkedést nem ismert e megőrzött és példás családi viszony. De e percben megint felrémllett benne az a régi, kislánykori, feszengő érzés, amikor azt hitte, megbántotta valamivel az anyját, és bár nem volt büntetve, nem mert kimenni a játékhöz, sírni is szégyellt, vagy bocsánatot kérni, szólni hozzá."¹¹⁹

Máriában ott munkál állandóan az alkotói szenvedély, ennek legszélsőségesebb megnyilvánulása az, ahogyan visszazutasítja Apostol házassági ajánlatát. "Miért tettem? ...Hirtelen eszébe jutott Seregély Pál egyik regényhősnője, aki valóságos botlást vall be a kérőjének így ... de a hős azért feleségül veszi mégis, sőt annál inkább... Ó, hisz az egy írott alak, literatúra!... Pfuj, pfuj!"¹²⁰ - Ez az önundor első sorban annak a rádöbbenésnek szól, hogy "alkotása" nem eredeti, csak másolás, s annak is igen silány kiadása. Alkotói szenvedélyében vonzódik Darvas Endréhez, a képviselőhöz, akit csak elbeszélésből ismer, de róla szóló álmának hangulata "olyan különös, jelentős utóízzel maradt meg benne (...): valami várakozásszerű és félős, lázeleven és mégis ködlő, bizonytalan érzés, olyan ami szóval kifejezhetetlen, csak valami illat juttatná eszébe tán. Valami borzasztó vagy nagyszerű dolog volt vele történőben... ha közben föl nem ébred."¹²¹ Most is igazi befogadói élményt élt meg. Így néhány látott tárgy képe elevenült meg, és fájdalmas ujjongás vagy rémület hományos, izgató emléke járt vele. És hiába gondolkodott, hogy hol, kitől hallott vagy olvasott arról a szobáról? Örült, hogy nem emlékezik; így napokra beleringatta magát valami szokatlan, mámorszerű idegállapotba..."¹²² - S szerencsére, nincs meg az a zavaró érzés, hogy alkotásának ezt az elemét már megírták előtte, megmaradt az eredetiség illuziója, ami a legfontosabb számára.

"...Így kezdődött; hogy megváltó álommenekvés, rejtett izgalmak és távolbavivő gondolatok becses képzeletszövevénye váljék belőle megint egyszer - a kiszomjazott, elterelt, már-már bénult lelkének. Mint

valamikor régen... úgy kezdett foglalkozni megint ok és realitás nélkül egy ember alakjával, akit alig ismert, akit zavartalanul formálhatott magának, magyarázgatva, kutatva lényét és távoli, idegen életét. Csakhogy ebben most annyi sok volt a szándékosság, az akarat; - évek fakó és silány csapata volt már közte, s az akkori, régi lelke közt."¹²³ Az elszürkült valósággal folytatott küzdelemben (hiszen végül is kényszerűségből elfogadja Apostol tanár úr második házassági ajánlatát) újabb biztos, titkos, bizarr pont "regényében".

Nem igaz, hogy Mária ettől a fordulattól, a Seregély-kaland kitalált következményeinek igazolását várja"¹²⁴, hiszen Mária ugyanúgy nem tudná "magát felejtetni, mint Szentadnrássyval és Apostollal sem tudta, vagy ha igen, csak azért tenné, hogy megfigyelje önmagát ebben a számára eddig ismeretlen szituációban, s művé szublimálja magában mindazt, amit akkor érezne.

Mária számára nincs visszaút, új élmény nem várhat rá, a szürke hétköznapiaság pedig unalmas kellékeivel taszítja: a házasság, az iskola mind, mind szükséges kényszer, ami megöli a művészetét. Még egyetlen izgalmas "kaland" maradt ki az életéből, s öntudatlanul sejti, hogy ezt kell megkeresnie a Duna-parton. "Kihajolt a karfán, mélyen utána a víz fölé... Hirtelen felhágott féllábbal, és már nyújtózva feküdt a párkányon..."¹²⁵ - s ebben a pillanatban is az volt a fontos számára, hogy "oly különös, groteszk helyzetben" van "egy pillanatig".¹²⁶ Mosolyogva szökött el végérvényesen és örökre a valóságos világ elől.

a./ Impresszionista és szecessziós jegyek a műben

Mária élete: regény, novella, tragédia és költemény, azok minden formajegyével. Ez a mű Kaffka Margit fiatalkori életfilozófiájával való leszámolásának írói gesztusa. Leszámolás az életképtelenségig felfokozott önalkotta műélvező élet eszményével, mítoszával.

Az önmagától és a tradicionális női szerepektől elidegenedett nő nárcizmusában halálraítélt, kiszolgáltatottabb, mint férfi társai. Nem tudja őszintén és büszkén vállalni a magányt.

Mária rendkívül szenzibilis, élete "tele van a legkidolgozottabb pillanatokkal, tele apró finomságokkal, szagokra, színekre, ízekre, hangokra érzékenyen rezdülő érzésekkel, képpel (...)"¹²⁷, mint egy költemény... Különösen az illatok tobzódnak, s mint a Színek és években emlékfelidézők: "Egyszer régen, az internátusban így hajoltam ki éjjel az ablakon - tavaszi, furcsa éjszakán a friss lombú térre -, tán az illatában volt valami hasonló a mostanihoz."¹²⁸

A hősnő érzékenységet, finom idegrendszerét Kaffka az impresszionizmus stílusjegyeinek alkalmazásával árnyalja. "Az impresszionista stílus meghatározó jegyei közt szerepel nála a színhasználat; továbbá a nominális stílus, a konkrét és elvont főnevek és velük összefüggésben a pontillista, analitikus, a mondategységeket felbontó szerkesztés."¹²⁹

"A Kaffka Margitnál megfigyelhető színnévi használat összefügg a századforduló szépségkultuszával, az átstilizált élet utáni vágygal, a művészetté átnemesített lét igénylésével. (...) A díszes nyelv, amelynek ismertető jegyei közt fontos helyet kap a dekorativitást szolgáló színhasználat is,

jelképezi, jelzi a mindennapiságtól való elszakadást. A lázadó, a köznapiból kiemelkedő, az antikomformista önmegvalósítás igényli a lexikai és mondattani újítást; ezek közül Kaffka Margit lexikai síkon a díszítő motívumokat választotta; szerkezeti vonatkozásokban pedig a mondatépítkezés fellazítását."¹³⁰

"A fehér a századforduló sok írójának legnépszerűbb színe"¹³¹ - Kaffka Margit is gyakran használja. Mária szinte mindig fehér ruhát visel, itt e színnévnek "szimbolikus és hangulatébresztő szerepköre is van".¹³² Érdekes, hogy Kaffka regényének hősnőjét egyetlen egyszer látjuk színes ruhában, "mohazöld" kosztümben, s ezt akkor viseli, amikor Seregély Pálhoz, az íróhoz megy látogatóba. Általában viszont fehér ruhát visel. "Szép fehér posztókosztümje volt; nagy friss pármai ibolyák csomója sötétlett keblén; hullámos barna haja fénylőn símult el a kedves, fehér szőrmekucsma alatt. Előkelő jelenség volt, karcsú és finom; valami különös, disztिंगvált magánosságban vált ki a sok ember mozgalma, arcok és öltözetek kopár egyhangúsága közül"¹³³ - Így látta meg őt Darvas Endre, a képviselő is, s ilyen impresszió maradt benne: "egy drága, finnyásan leányos" alak "fehérben és lengén, mint a nádtündérek."¹³⁴

A többi szín előfordulása sokkal ritkább, de olyankor tobzódnak, csupa élet van bennük, s abban, akit megjelenítenek: "Egy fiatal leány jött szembe vele sötétkék kosztümben, nagy, fehér csipkegallérral. Gyólyahírvirág a gomblyukában. Már hosszú szoknyát visel, szépen, délcegen jár, az alakja izmosabb lett és nyúlánkabb, de nagyon formás. (...) Sötétszőke dús haja fiatalosan repked ki a kacér bársonysapka alul, rózsaszín friss arca előtt. Piroslóbb színt vált még

egy árnyalattal, ahogy visszaköszön neki."¹³⁵ - No lám - a kis Förster Blanka -, akinél két évig kvártélyos volt..." - gondolja magában Apostol tanár úr, s "utánanézett egy percre",¹³⁶ miután utoljára találkozott Máriával.

Milyen sokat mondanak el a színek erről a két nőről! Érdekes kontrasztot teremtenek a két figura közt: Mária légies, fehér ábrándvilág; Míg Förster Blanka maga az élet, frissesség.

Sajátosan új szóösszetételek jellemzik az író nő szókincsét: szómámor, levegő-történetek, álmovellák, kultúr-idegbaj, mind-mind az internátus különszótárának, "áléletüknek" terméke, a kifinomult élet utáni vágy szóba öntésének kísérletei, ami azért fontos, mert e világ a szavak világa. Mária életének lényegi vonását költőien fejezi ki a "selyembe-gubgózott" jelző.

Az egymásra zúduló tagmondatok áradata, a bonyolult mondatszerkezetek hűen tükrözik Mária bonyolult, önamaga számára is érthetetlen lényét, de ugyanakkor a fogalmazás kínjaiból csodálatos, retorikus mondatok, szentenciák születnek. Ez jellemzi a Seregélynek írott leveleket: "Okom van félni, minden hajlam megvan bennem és minden vágy, hogy hatalmába essem egy méltóbb valakinek, tőle függjek, és általa legyek végtelenül sebezhető. Tudom, hogy a szerelem volna legfontosabb az életemben, és egyébre alkalmatlan értékeimet csak az bonthatná ki; de odáig, hogy az örömet is látni tudjam mindezekén át - még sohasem jutottam el gondolataimban."¹³⁷

"Meglepő, mennyire kedvelte Kaffka Margit a színesztéziát nemcsak színjelnevezésekkel kapcsolatban."¹³⁸ (pl. mohazöld, opálos fény). "Szín és illat, szín és hang gyakran találkozik össze

szövegében."¹³⁹ Ezen érzéki benyomások találkozásának határán sajátos hangulatok születnek, gondoljunk csak az internátusi utolsó éjszakájára, amely hangulatokból szőtt fejezete a regénynek. "Nagyon távoli és gyenge fény - messze csillagok és messze utcalámpák világa - révlett halovány csíkban egy sárga ripsz paplan - a Klára felhúzott térde ormán. Bizonytalan fűillatok érződtek az internátusi kert és túl, a liget felől; a mosdólavór rézcsapjából zengő neszeléssel hullt le egy-egy vízcsepp. Hányszor volt így, éppen így - ez a perc, ez a hangulat."¹⁴⁰

De nemcsak nosztalgikus hangulatokat idéz föl, a kisváros nyomasztó világát is így szemlélteti: "Messzi, elmosódó zsivalyok hangzottak be megsűrten, bágyasztóan, a házban valami konyha előtt vasaló csattogott, és nyújtottan danolt egy cseléd; a szomszédkertben a ribizkét szedték biztosan, és gyerekekhangok visítózta egymásra, egy zongoraverkli járt a másik utcában valahol. Zaklató intenzitással érezte mindezt most, a tespedt város nyári sziesztáját, boltok pállott bűzét, nyelvelő kutyákat a hús kapualjakban, fatáblás ablakok mögött öltögető, bémész szemű, kövéres asszonyokat. (...) Értelmetlenül és csodálva ütött belé a gondolat, hogy ő ezekhez oda van kötve nyúlós és meleg, széttéphetetlen szálakkal, a szeretettel, mely annyira biztos, szelíd és igaz, hogy elviselhetetlen néha."¹⁴¹

b./ Szimbólumok a Mária éveiben

Kafka hősnőjéhez "méltó", összetett szimbólum-rendszert hozott létre e regényében. Már Balázs Béla fölfigyelt arra, hogy "milyen karakterisztikusak e regény valóságos nevei. Seregélynek hívják az író, s Apostolnak a tanárt"¹⁴² - s hozzá-tehetjük e felsoroláshoz: a hősnőt, Máriát. De nemcsak ezeknek a neveknek van sajátos szimbolikus jelentésük, amelyek viselőjüket fejezik ki és egész regénybeli létüknek adnak valami mély, egzaktan megfogalmazhatatlan értelmet, hanem bizonyos ismétlődő szövegrészeknek is, méghozzá a szimbólum mindkét alapvető típusával él Kafka Margit: emblémát és motívumokat is teremt.

"Akkor beszélünk szimbólumról (...), amikor az értelem nem elégszik meg valamely dolog megjelölésével, hanem egy másik értelmet is megjelöl, melyet csakis a szimbólumban és a szimbólum által érhetünk el. (...) Az egyes szimbólumok értelmét és erejét képező analógia nem szűkül az analógiából következő érvelésre. (...) A szimbólum úgy von be bennünket az elemi értelemről a szimbolizált felé haladó irracionális mozgásba, hogy a hasonlóságot értelmileg nem ragadhatjuk meg."¹⁴³ Ennek figyelembe vételével vegyük sorra a mű legfontosabb szereplőinek a nevét! Mária neve karakterisztikusan kifejezi, szimbolizálja a regény főhősét, a gyakran fehér ruhát viselő - Seregély Pálnak a saját arcképe helyett kicsiny Sarlós Boldogasszony képet ajándékozó - szűzet. Nem véletlen gesztusa ez Máriának kifejezi azt, hogy milyen magatartást vár a férfitől. Szüzessége, makacs és tudatos ragaszkodását fejezi ki a szemlélődés életmagatartásához. Ez a kontemplatív álláspont teszi kívülállóvá Máriát a női társadalmon. Egész lényé valami

földöntúliságot sugárzott: más, idegen, légies, törékeny lény. Vállalja ezt az állapotot, elfogadja sorsát, passzívan áll. Minden aktivitását, energiáját a képzeletbeli mű alkotása köti le, aláveti magát a "felsőbb" parancsnak. Vállalja küldetését, öngyilkossága csak része a nagy "műnek", betetőzése a "nagy alkotásnak".

Apostol tanár úr neve is kifejezi viselőjét, aki "...szerény, áhitatos és lelkes várója egy eljövendő, már közeledő nagy költő-messiásnak, aki minden bizonnyal az ő volt egyetemi diáktársai közül kell, hogy támadjon - ő titokban tudja is a nevét bizonyosan, de meglepetésül tartja a világ számára."¹⁴⁴ Apostol nem tolakszik előre, nem tartja magát messiásnak, hanem elég szép feladatnak érzi, életideállá teszi maga vállalta szerepét: hirdetni és terjesztetni az új költészetet, ő egy valódi olvasó.

Seregély pont az ellentéte Apostolnak. Ő alkotó, csak a regény hősnőjének leveleiből ismerjük meg, de kiderül belőlük, milyen a költészete, hogy erősen kötik a hagyományok, sikeres, de nem nagy egyéniség, inkább jellemző rá a nevében szereplő madárnév. A seregély egyike azon madaraknak, melyek a hallott madár- vagy egyéb, akár mechanikai eredetű hangot is mesteri tökélyvel képesek visszaadni úgy, hogy az az eredetitől emberi fül számára valóban szinte megkülönböztethetetlen. Tehát neve kifejezi őt és egész művészetét.

A regény formanyelvében kiemelkedő szerepet kap, szervezi, strukturálja a regény szövegét Trisztán mítoszának szimbolikája: "minden mítoszban van egy olyan rejtett logosz, mely felfedezésre vár. Ezért minden szimbólum az interpretáció csíráját hordozza. (...) Az interpretáció szervesen hozzátartozik a

szimbolikus gondolathoz és annak kettős értelméhez. (...) A szimbólum nem a nem-nyelv. Az egyértelmű és többértelmű nyelv közötti szakadék a nyelv birodalmán belül marad. Talán éppen a befejezhetetlen interpretáció mutatja meg, hogy milyen összetett az értelem, milyen gazdag és hogy a szimbólum elválaszthatatlan a beszéd egészétől."¹⁴⁵

Ilyen megállapítás birtokában Francis Fergusson könyvében ismertetett: Denis de Rougemont: Szerelem a nyugati világban című művét segítségül véve először magát a mítoszt, majd annak szerepét vizsgáljuk meg. "A Trisztán-mítosz forrása feltehetőleg a szenvedély egy ősi, pogány kultusza volt. Trisztán története híd a való világ és a minden tárgyiságot nélkülöző világ között, amelyre az abszolút szenvedély tart igényt. A Trisztán és Izolda nem annyira szerelmi történet, mint inkább egy misztikus motívum dicsőítése, nem egy szenvedély története, ahogyan azt valami konkrét dolog iránt a maga valóságában megfigyeljük, (...) hanem misztikus engedelmesség magának a szenvedélynek. De Rougemont szerint ez a Trisztán-mítosz igazi jelentése."¹⁴⁶

Kafka Margit regényében a Trisztán embléma háromszor tűnik fel szövegszerűen, tehát motívumként is, méghozzá matematikai pontossággal megszerkesztetten: mindjárt a regény elején - a második oldalon, az internátusban töltött utolsó éjszakán; a regény közepe táján: Mária utazásának egyik színhelyén, Interlakenben; s Apostollal való jegyessége idején. Maga az embléma mindig az internátus világának emléknymához kötött, de aztán arról leváltan külön életet él, s a regény, ill. az író gondolatainak pillérét hordja, Mária sorsának magyarázójává válik. A nárcisztikus Mária élete nem más, mint "életregénye, s e műhöz

ambivalens a viszonya: csodálja, de szabadulni szeretne tőle, néha szervesen magából következőnek érzi, máskor esetlegesnek, idegennek. A művész ellentmondásos kapcsolata ez művéhez: alkotását soha sem birtokolhatja igazán.

Mária egész életének, művének meghatározója a "szerelem". "Női egyensúlytalanságának, a személyiség válságokozó centrum- és stabilitás hiányának legfőbb okát abban lehet megjelölni, hogy érzelmi életében, a férfiakkal való viszonyában: férfi-nő kapcsolatban (...) a legkisebb jele sincs a harmóniateremtési képességnek és készségnek."¹⁴⁷ Mária szerelmében a szenvedély szereti önmagát, ilyen értelemben programozhat egy meghatározó irodalmi élmény egy egész életszemléletet (természetesen csak akkor, ha van hajlandóság a befogadóban). Nem véletlen, hogy a hősnő találja meg a mítoszt egy régi francia könyvben.

A Trisztán regénybeli interpretációja a Valériában rendezett utolsó "szó-orgián" hangzik el: "jaj, hát egyszer Trisztánt, a halálos-hű lovagot küldi kísérettel menyasszonya elébe a király. Jövet a hajón véletlenül isznak a bájitalból, amelyet a házaspárnak szánt Izolda anyja, és a hű komornára bízott; az Örökké Megújuló Vágy vize volt az. Estétől reggelig összeölelkezve állnak a hajósátor ajtajában. Nem ők szerettek, az ital szerette önmagát bennük!... És megérkezvén; a nászéjszakán Berenis helyettesíti Izoldát; az önfeláldozó, szűz udvarhölgy. Asszonya tud a cselről, és mégis meggyűlöli a leányt utólag ezért; alig-alig kegyelmez életének. Mert mégis az ő királyi ágya volt az?... (Hát nem gyönyörű, Klári? - Örült vagy ! Örültek vagyunk mind! Folytasd!) Azok ketten tovább élnek a titkos és szörnyű szerelmet. Besúgják a királynak, és az - a vádlókat megsejgyenítse - ott

hálatja a lovagot őrizőül az ágyasházban, míg maga vadászni jár. De a lovag ellenségei fűrészport szóratnak el a terem földjén. Berenis tudtára adja azt, és Trisztán... átdobja magát egy halálugrással a királyi nyoszolyára. De felszakad közben egy régi sebe, szökkenő, piros vér pirosra festi a padlót, és ez lesz árulója, menekülnie kell másnap... Izoldát esküdni viszik a dómba, a szakramentomra tett kézzel kell vallania ártatlanságát. Megdagadt vízű patak állja a kíséret útját, és a királyné egy vén, rongyos koldusra parancsoltat rá, hogy vigye át karjaiban. Az ár közepén valahogy úgy csinálja, hogy át kelljen ölelnie. A templomban fennhangon esküszik: - Isten a tanúm öleltem uramon kívül más férfit, hacsak nem a ronda, útszéli koldust, ki áthozott a vízen! - Sejted már, Klári? - Az álruhás Trisztán volt a koldus... (...). Azután a bujdosó lovag jártában-keltében valahogyan feleségül veszi a Fehérkarú Izoldát, a másikat; ez is királylány volt tudniillik. (Igen hiába nevetsz - ez is szimbólum.) Mit változtat az egy ilyen sorsszerelmen? Vadászaton egyszer valami mocsáron vágat át a királylány, és a szoknyája alá fröccsen lova felcsapta sárvíz. Keserűen, hangosan felnevet. Miért nevettél? faggatja a szigorú bátyja. Csak azért - felel -, hogy ez a gyáva sár is bátrabb, mint az én királyi férjem, Trisztán! (Hát ehhez mit szóltok? - Vad, vad - csuda szép!... Hogy is van tovább? A haláleset - igen, azt tudjátok, a wagneri. Jaj, de mennyi minden van közbe még!...) Igen, egyszer valahonnét egy ölebecskét küld a Szőkehajúnak a lovag, egy bűvös csengő a nyakában, és minden szavára derül egy-egy mosollyal a szomorú királyné arca, s a szíve is, mert ez a Felejtés Csengője volt. Egyre ugrándozott az eb, és az egész birodalomból odajártak zarándokolva ke-

seredettek, és enyhülésre találtak a zengő zenében. De egy nap megdöbbent Izolda önmaga változásán. Feledhetném-e valóban Trisztánt? - kérdezte ijedten. És azonnal a tengerbe dobatta csengőstül a kutyát. (... Jaj gyerekek! Milyen sűrűség, mennyi minden! És azt mondják, hogy nekünk még csak ezután kezdődik az élet."¹⁴⁸ - Ez a többiek számára az elmúlt idők szimbóluma, de az akkor éppen távollevő Máriának egy élet szimbólumává, konzekvenciájává válik.

Mária elindul, bejárja a Seregély-Téreyne szerelem "kegyhelyeit", a szenvedély hajtja, s Interlakenben a mítosz egyik elemét idézi föl: "...Hát ha most itt volna mellettem! Ebben az éjszakában, itt az erkélyen; - és erre a ritmusra lüktetne bennünk minden - és így a kényszerítő szerelem szavai. Drága, édes - legédesebb - fehérem, jóm - szeretlek, akarlak, az enyém vagy!..." - vágyakozik Seregély után magányosan Mária. - "Szeretnék itt állni vele egyölelkezésben hajnalig, mint Izolda a hajósátor előtt"¹⁴⁹ - miután az Örökké Megújuló Vágy vizéből ittak. "Ez a varázs a leginkább szívhez szóló, legmeghittebb erotikus ingereket használja fel (...) anélkül, hogy kielégülést hozna."¹⁵⁰ - Ez utóbbi momentuma a mítosznak, ami lényege a hősnő egész szerelemről való felfogásának. Ő csak "fantasztikus, mindennapiatlan körülmények közt képzelet el, másképp el se tudná fogadni"¹⁵¹ a szerelmet, az életet. "Igen... és aztán övele biztonnal semmi sem undorító, ő úgy tudná, hogy észre sem venném azt, ami benne idegen lehet és groteszk."¹⁵² Irtózik a testi szerelemtől, erre a titokzatos, különös mondára gondolás tudja széppé varázsolni, szelídíteni a szerelem testiségét.

A testi szerelem kontextusában fordul elő harmadszorra az embléma: "Időnként eltűrte a Sándor

vőlegényi csókjai; maga sem értette, hogy volt ez lehetséges... És gondolni arra, hogy tovább megy majd az esküvő után, és mindennek meg kell lennie! ...De hogyan, milyen átmenettel? Hiszent azt... majdnem fizikailag lehetetlennek hitte. Örültség! Hisz nem vagyok "tudatlan" csirkelány, sem gyerek! - leckézte magát sokszor ijedten."¹⁵³ Mégis fél, undorodik a szerelem testi oldalától, s ekkor: "Régi olvasmányaira gondolt, titkos erotikájú beszélgetéseikre az internátusban, mikor éppen ő lelte meg a könyvtárszoba polcán, ólegendáriumokban, feledt, francia szöveg könyvek ásatag lapjai közt és keleti mesék selymes ezerszínűségében; és ő közölte a társnőivel a régi, különös éjszakák mélyén, suttogó elfogódással az élet rejtélyes szövésű oldalát, az idegek reszkető és mindennél mélyebb sejtéseit... Hol vannak azok az idők, a megérzésnek azok a képességei? - Trisztán és az "Örökké Megújuló Vágy" itala és az éj a hajósátor küszöbén, amikor összeforrva állnak egy ölelésben hajnalig. És a másik éjszaka, mikor a királyné ágyasházában kell hálnia őrizőül a lovagnak, de fűrészporthintettek a padlóra, ő átveti magát a királyi nyoszolyára, de felszakad egy régi sebe, és a vér árulón szökkenve festi bíborra a fűrészporthintet. És a másik Izolda, aki keserűen kacag fel a vadászaton, mikor átugratja a lovát egy mocsáron. "Mit neveltél?" -, Csak azt, hogy ez a gyáva sár is, a szoknyám alá fröccsenő - bátrabb, mint az én királyi férjem, Trisztán!"¹⁵⁴ A történet négy elem - a bájital elfogyasztása; a hajósátor előtti ölelkezésük; a fűrészporthintetett ágyasház őrzése; Fehérkarú Izolda keserű vallomása a vadászaton - idéződik fel, mindegyik momentum kielégítetlen erotikától túlfűtött.

Az első interpretáció sokkal, gazdagabb, színesebb,

hiszen sokkal több részből áll (bájital elfogyasztása, ölelkezésük a hajósátor előtt; a király nászéjszakája; Berenisz meggyűlölése; Trisztán bevádolása; A fűrészporról behintett ágyasház őrzése; az álruhás Trisztán átviszi Izoldát a megáradt tavon; Izolda esküvése a dómban; Trisztán házassága Fehérkarú Izoldával, Izolda keserű vallomása a vadászaton; Szőkehajú Izolda és a Felejtés Csengője). Az első bő értelmezésben a lányok a történet minden mozzanatát fontosnak érzik, egyenként időznek el bennük, minden titkos, rejtelmes elemére rácsodálkoznak, internátusi műélvező életük szerves részévé válik. Mária számára ezek az erotikus részek fontosak, ezeket veszi számba tömören. E felidézésben már benne foglaltatik a két korábbi előfordulás mélyebb értelme erre a két korábbi rétegre közvetlenül, azonnal vissza is utal: - 1. réteg: "Ó, istenem, hol vannak már azok a fiatalkori éjszakák?" - Az internátus adekvát befogadó világa?! - 2. réteg: "És hogy ő egyszer, Interlakenben egyedül ült hajnalig egy balkonon; az Aar tajtékja zúgott, egymáshoz bújtak a hegyek, és ő akkor szeretett. De csakugyan szeretett-e? - A Seregély-szerelem emléke. A harmadik szinten pedig, mindez értékké vált, nosztalgia, marad helyette az elkerülhetetlen házasság réme, ahol "mindennek meg kell lennie."

A Trisztán szimbólumhoz kötődik a mű másik három ismétlődő része, motívuma is; különösen az egyik szinte szervesen együtt szerepel vele, ugyanúgy háromszor, a másik kettő, pedig igazi értelmét a Trisztán monda kontextusában kapja meg.

A lányok emlékidézés közben elevenítik föl: "Emlékeztek arra, lányok? Egyszer így voltunk itt éppen - de az áprilisban lehetett tavaly -, és bejött Mária közénk halálsápadtan, ott állt a holdvilágban, és

reszketett. A zongoraszobában ültem - azt mondta -, az ablakban ültem, és gondoltam valamire nagyon erősen, lehunyt szemmel. Akkor lövést hallottam, egészen közelről, és alattam a téren - beljebb egy kicsit - egy férfi hanyatt esett egy padon. Én láttam ...a halántékán jött a vér... Jó ruhája volt, a karja lecsüngött a földre. Egy rendőr szaladt oda az utca felől, föléhajolt és megnézte - hosszan sípolt a másíknak... Emlékeztek? Azt mondta, épp abban a pillanatban gondolt valamire - csodálatos, erős és gyönyörű gondolata volt -, és az ilyet nem lehet elfeledni..."¹⁵⁵ - Máriát álmodozásából riáštotta fel ez az eset, s olyan mély nyomokat hagyott benne, mint Trisztán és Izolda története. Nemhiába a következő alkalommal együtt, közvetlen egymás mellett jelennek meg az interlakeni útinaplóban: "Egyszer régen, az internátusban így hajoltam ki éjjel az ablakon - tavaszi, furcsa éjszakán a friss lombú térre -, tán az illetában volt valami hasonló a mostanihoz! Egy zongoraszobában volt az; és valami ilyenre gondoltam, mint most, de nem ilyen szándékosan és kifejezetten - és behunytam a szemem. Akkor lövést hallottam egészen közelről, és alattam a téren - beljebb egy kicsit - egy férfi hanyatt esett egy padon. Láttam, vagy csak képzeltem, hogy a halántékán csurog a vér. A karja lecsüngött. Egy rendőr szaladt az utca felől, megnézte föléhajolva, és hosszan sípolt - és messziről felelt rá a másík. Mennyire emlékszem erre. A tavaszi bokroknak egy kicsit ilyen szaga volt."¹⁵⁶ - Itt is az álmodozásban való feloldódást zavarja meg, de nem kívülről, hanem belülről figyelmeztet, s itt már fölmerül a kétely: Látta ő azt? Vagy csak elgondolta, mint életének megannyi helyzetét?! Maga alkotta fél-elmetes, izgalmas játéka fantáziájának.

Harmadszor közvetlenül előtte Trisztán és Izolda történetét idézi fel, mint egész addigi életének foglalatát. "Ó, Istenem, hol vannak azok a fiatalkori éjszakák? És hogy ő egyszer, Interlakenben egyedül ült hajnalig egy balkonon; az Aar tajtékja zúgott, egymáshoz bújtak a hegyek, és ő arra gondolt, hogy mindent meg tudna tenni egy férfi kedvéért, akit akkor szeretett. De csakugyan szeretett-e?... És hogy akkor egy öngyilkosra is gondolt, aki az intézet ablaka alatt, a kis tér padján egy éjszaka főbe lőtte magát, ismeretlen, fiatal férfi volt, és a halántékából csúrgott a vér!..."¹⁵⁷ Itt is a harmadik előfordulásban benne foglaltatik a második szituációja. Titkos szálakkal szövi át életét az öngyilkosság tudatalatti gondolata, ugyanis nem véletlen, hogy Seregélynél látogatóban is "egy pisztoly hideg csövéből" kapja vissza hirtelen ujjait. Mindvégig iszonyattal vegyes csodálattal idézi föl a fiatal férfi öngyilkosságát.

A sejtelem fokozatosan felerősödik Mária élettörténéseinek lineáris előrehaladtával, élettere egyre inkább leszűkül. Az a romantikus életrajongás felfokozott pillanatai, amelyek fiatalabb korában átmeneti bizonytalansága ellenére is gyökereket jelentettek számára, s megadták a trubadúri művet mint életcél, már nem tarthatók fenn, s ezt leginkább Apostol Sándor jegyeseként tapasztalja. Nincs kiút a lehetőségek kapuja egy hirtelen támadt huzattal becsapódott Mária mögött avval, hogy Apostolt választotta, s vele a hétköznapi, polgári mindenna piságot. Ő, akinek élete nem volt más, mint küzdelem éppen ezek ellen.

A másik két motívum még szorosabban épül a Trisztán történetbe. Az első szöveg, amely Mária szerelem-

ről vallott felfogását fogalmazza meg, kétszer szerepel: először Seregélynek írja le levélben. "A képzelem beéri félórakkal vagy percekkel; és ha én boldogságot vagy teljesülést rajzolgatok magam elé legkezdetből fogva mindig csak úgy gondoltam; egy jelenet, valami betetőzés, összetalálkozás, felismerés - percnyi csodás felemelkedés -, és aztán hulljon vissza minden, minden a homályba, de nyomtalanul. Két ember elindult a föld két ellenkező pontjáról, összetalálkoznak egy napra egy lakatlan, gyönyörű szigeten, másnap visszatér mindegyik oda, ahonnan valót, anélkül hogy megnevezné magát."¹⁵⁸ - Csodálatosan "összegondolt" Mária-novella wagneri inspirációval és kellékekkel: szenvedéllyel és rejtett erotikával; valóságos dráma, s ennek az ideálnak a fantáziájával megy, hogy egyszer, egyetlen egyszer találkozzon a férfival.

Többször meglesi őt, de az még nem látta Máriát, így ezek nem igazi találkozások, hiszen hiányzik a kölcsönösségük. Mária szerelmében a szenvedély szereti önmagát, fölemészthetetlenül, kielégíthetetlenül, hogy aztán a "Feledés Csengője" elaltassa.

Ugyanez a novella suhan át az agyán, amikor Darvashoz készül. "Nem ismerik egymást - így jó, ezért gyönyörű az egész. Két ember elindul a Föld ellenkező pontjáról - összetalálkoznak egy órára valami lakatlan szigeten -, másnap visszatér mindegyik, anélkül, hogy megnevezné magát. Mintha ő gondolta volna vagy írta volna ezt valamikor. Csak egy jelenet, valami betetőzés, összetalálkozás, visszaemlékezés valami sohasem-voltra; percnyi csodás felemelkedés, aztán hulljon vissza minden!..."¹⁵⁹ Hiába cserélődik föl a szöveg két egysége, másodszorra már nem vált ki katartikus élményt ez az "összegondolt" mű, de milyen érdekes, ismét egy nagy találkozás előtt idéződik föl.

Az utolsó motívum pedig, a Duna-parti emlék, amit kíséreltező élvezettel, és rácsodálkozással vesz tudomásul, írja meg Seregélynek." A szót amúgy is fontosabbnak érzem én a tettnél (...). Cselekedni lehet valami hirtelen színjátészó ötletből, beteges kísértésből egészen furcsán és magunkkal közvetlenül. Egyszer Pesten egy Duna-hídon mentem át - nagy szél fújt -, kezemben a pénztárca, minden zsebpénzem benne. A karom kinyújtottam a karfán valami bolond, hirtelen játékosztönnel: mi lenne, ha most elegendném? Csak így, ok nélkül... az ujjaim ízét kellene kigörbíteni... Csak egy hajszálnyira még... most - most!... A szívem úgy vert, mintha az életemről lett volna szó - és nem is tudom, hogy történt -, egyszer csak nem volt a kezemben a tárca - forogva hullt a hídláb felett, mint egy kis fekete madár és eltűnt. Akkor vissza kellett térnem, mert semmi sem maradt nálam, és a szekrénykulcsom is benne volt... Hát ez a tett."¹⁶⁰ - Mária számára, vagy úgy is mondhatjuk, hogy az élet.

Másodszor akkor játszódot le ugyanez a jelent, amikor Darvas lakásáról sietve menekül, tudván végérvényesen, hogy nincs kiút. "Már alig támolygott. Meg-megállt és a hídkarfára fektette a fél karját. Nagy, tágas, mozgó egyformaság odalenn... a folyó! Megy, mindig megy a víz, örökké! Az ő születése előtt, a halála után majd, száz év múlva... mindig így fog folyni egyik hullám a másik nyomába, lassan, konokul, közönnyel és meg nem gátolhatatlanul... Mindig. Kinyújtott karját nézte és a kis fekete bőrtáskát a kezében. A víz fölött himbálta... (Ez is volt már így, éppen így valamikor!)" - Már minden fontos megtörtént vele - "-Ha most kigörbíti az ujjait... egyenként és elengedi... csak egyetlen ízét még a

kisujjának! ...Most! ... Ó, már ott hull, hull, mint egy kis fekete madár, megforog, elvész a ködben... Már elérte a vizet, de a csobbanása nem hallatszott fel odáig. Soha, soha többé... Mária nevetett. Most már tudta hogy mikor volt ez már egyszer, éppen így. Régi, régi dolgokat tudott... egyszerre mindent... Mosolygott. El nem érik... Egy görcsös ín a bokában és a bal csukló; de már elfáradt! Már enged..."¹⁶¹ - Így hullott a Dunába.

A Mária éveit azért tárgyaltuk ilyen hosszan, mivel szempontunk szerint az író nő életművének tengelyében helyezkedik el Máriában összegeződik és teljesedik ki Kaffka Margit nárcisztikus nőábrázolása; különösen hangsúlyt kap a szimbólum Mária megrajzolásában szorosan összefonódva impresszionizmussal és szecesszióval ezért valóban a Kaffka életmű foglalatata.

3. Állomások

Kafka Állomások című regénye kapcsán számos kérdés merül fel: Ki az igazi főhőse a regénynek? Mennyiben fűtik az írónőt ellenséges indulatok egyes kortársai iránt? Egyáltalán hol a helye az életműben? Fülöp László nagyon frappánsan rendszerezi a korabeli és utókor véleményeit, s válaszai is elfogadhatóak. Az első kérdésre egyértelmű a válasz. Rosztoky Éva, "kerül leginkább a történet előterébe, köréje van építve az Állomások epikai fikciója. Ebben a viszonyításban Szörény Tekla sem lehet egyenrangú szereplőtárs"¹⁶² csak egyre fontosabb szerepet kap a főhős életében, kontrasztként a nárcisztikus női sors ellenpéldájaként.

"Az Állomásokban mindvégig jelen vannak ugyan a személyiségkiemelő fejlődésregény jellegzetességei, a lélekábrázoló jellemregény minőségei, ám a történet előrehaladásával párhuzamosan egyre inkább csökkenő mértékben, fokozatosan háttérbe szorulva. A másik alkotói szándék, vagyis a dokumentáló funkció s a korfestő igény érvényesítése mind jobban eluralkodik a narrációban, mégpedig oly módon, hogy végül ez a művészi szándék ellentétbe is kerül a jellemteremtő törekvéssel."¹⁶³ Ezért fontos, hogy ne csak a regény főalakjával foglalkozzunk, hiszen a kevésbé kidolgozott, novellaszerűen csak jelzett figurákra is érdemes odafigyelnünk, akik ugyan nem válnak igazán nagy művészekké, de életüket, ha nem is mindig következetesen, megpróbálják műalkotássá formálni. Sokukban van meg a teljesség vágya, néhány karakterisztikusan ilyen szereplőt fontos észrevennünk, hiszen míg a Mária évei egy figurára összpontosítva mutatta be a nárcizmusába, a fenséges, mindenén kívülállásban szenvedő női sors tragikumát, itt egy valóságos tablót

mutat róluk: Éva, Tekla sorsa, a Kultúrához csapódott vergődő női féltehetségek próbálkozásai, a hozzájuk kapcsolódó férfi hősök. Míg a Mária éveiben Kaffka a "máriaság" lehetőségét akarta kiírni magából teljes azonosulással hősnője iránt, addig az Állomások nárcisztikus nőalakjaira már ezen a lelkiiválságon túljutott biztonságtudat adta fölénytel tekint, s Éva alakjában az élettél kompromisszumot kötő, erkölcsiekben büszke, erős, becsületreméltó női sorsot teremti meg, akinek "nagyon fontos volt mindég (...), hogy ne nevethessen önmagán."164

Rosztoky Éva pyrrhosi győzelmet arat női életével. Tudatosan, bátran vállalja függetlenségét, sorsában megnyugodva a "tükröző élet" kontemplációját, vele szemben Szörény Tekla "hullámozó élete" egyensúlyra talál a művészetben és a vállalt másodlagossággal a nagy költő oldalán.

Két lehetőség, két rossz választás, hiszen mindketten lemondanak: Éva a szerelmről (mely a nőiség kiteljesedése); Tekla a függetlenségről, alkotásról; mindketten átgondolt, mérlegelt kompromisszumot kötnek az élettél, tudatosan számolva mind a veszteséggel, mind a nyereséggel, mert nyernek is, Éva az önállóság, az alkotás boldog tudatát, Tekla a szerelmet.

Laszlovszki Máriával szemben győztesek, aki sem a szerelemben, sem a hivatásban nem talál önkifejezésre, de van rálátása a világra, s ezért szűk számára a tradicionális asszonyi élet kerete, nem tud engedményeket tenni, értelmes kompromisszumot kötni, s ezért vállalt sorsa az önpusztítás. Rosztoky Éva és Szörény Tekla személyiségében szükségszerűen kísértenek a "máriaság" szenvedései, s gazdag, érzékeny érzelmi életük reflexióinak impresszionisztikus, szecessziós háttérrel teremt Kaffka.

Rosztoky Éva Budapesten is a vidéki magyar középosztály neveltje és képviselője. Szíve és szándéka szerint is eltökélten igyekszik hasonulni a pesti művészvilág, az irodalmi élet képviselőihez, de közben száz szállal köti a múlt, a gyerekkora, az emlékei, a neveltetése."¹⁶⁵ Ez az, ami távolságot teremt közte és Tekla között.

Éva elmenekülni próbál, kivonulni gyermekkora színhelyéről, de szecessziója nem lehet teljes. Személyisége, a magával hozott beidegződések miatt reménytelen próbálkozás a pesti művészvilághoz való alkalmazkodás, amelynek figurái groteszk visszavetetszést keltenek benne, mert lényének nem adekvát környezete, mint Tekla esetében.

Éva számára a művészet is lázadás, kimenekülés lehetősége a hagyományos konvenciók világából, az újbóli férjhezmenés kötelessége elől, míg Tekla számára szórakozás, passzió. Talán a szerelemről való lemondás nagyvonalú gesztusa mögött nemcsak egyszerűen annak belátása húzódik meg, hogy a kettő együtt (szerelem - művészet) megvalósíthatatlan, hiszen mindkettő lemondást igényel, hanem Éva énvédő mechanizmusa parancsára vonul vissza a szerelemtől, mivel ugyanúgy képtelen a "magafelejtésre", a teljes érzelmi feloldódásra, mint Mária; inkább szenvedés a szerelem, mintsem öröm.

Szerelmet akar, - de a szerelem szerelmese. Önmagát és hangulatait szereti, - s ehhez véletlenül adódik partnerként a "készült nyár, jó szagok (...)." ¹⁶⁶, a "minden előlről kezdődik" ¹⁶⁷ érzése és Vajda Róbert. Élvezni az életnek ígéretét, a testetlen szerelem bódulatát, a lelki átlényegülés áhítatát.

A többi Kaffka-novellák hősnőihez hasonlóan a szerelmet nem hétköznapi, hanem művészi alkotásnak véli.

Előre átgondolt, tökéletesen megszerkesztett jeleneteinek adaptálására vágyik: jelenet a biedermeier cukrászdában, a Duna parton, stb. Modern lovagregény szereplője szeretne lenni. Ez a szerelem plátói, esztétikus érzés részéről a testiség minden gondolata undorral tölti el. Ime egy kézcsók története! "Egyszer még, mikor búcsúzóra először csókolta meg úgy a kezét, hogy meggombolta előbb a kesztyűt, és amennyire lehetett, feltúrta csuklóján a ruhaujjat; ez a mozdulat oly undorítón szemérmetlennek tűnt Éva előtt, annyira vetkőztetést jelentőnek és oly felületes technikázásnak, hogy keserűn háborgott fel benne a csalódás: "Hát ez is csak azt akarja!"¹⁶⁸

Az első csók: "A felé fordított, halvány arcra váratlan, szilaj rohammal tört; megkereste az ajkát, és leplezetlen, vad nekiszilajult csókjával szinte felmarta. A másik száj pillanatokig ellenszegült, mereven vonaglott, végre elernyedtt. De mikor kiszabadult a karjából Éva, hirtelen fordult meg, szinte futva haladt, fuldokló sírásban lihegve szorította szájához a zsebkendőjét."¹⁶⁹ A testi szerelem megnyilvánulásai mind-mind keserű, "riadt félelem az alulkerüléstől"¹⁷⁰, és távol állnak a számára eszményi szerelem gondolatától.

Mit vár Éva e plátói, trubadúr szerelemtől? Szeretné, ha a férfi és nő megismerné és megértené egymást, megbeszelnék egymás iránti vonzalmukat, "kibeszelnék" önamukat. Ez az örök Kaffka Margit-i probléma gyötri. "Közelebb kerülni hozzá! A boltos, fehér homloka mögé fúródni, és látni a gondolatait! Megismerni, megfejteni, belsejébe hatni és egygyéválni... hisz ez az örök vágy az örök reménytelenség a világon!"¹⁷¹ "Mit akar hát? Azt, hogy a férfi, akit szeret, éppúgy kínlódják, találgasson,

gyötörje magát, mint ő?... Igen ezt szeretné!..."¹⁷² Ő nem akar egy "szezenszerelmet", nem kaland akar lenni, de ez nagy ellentmondás, mivel házasságon kívüli, illegitim kapcsolatba bonyolódott bele úgy, hogy rosszul esik, ha a másik nem vállalja a világ előtt, holott ez is természetes lenne. A szerelem két ember szoros, ünnepi kapcsolata egyenrangúan, egyik fél számára sem megalázón. Ez csak úgy lehetséges, ha mindkét fél független, szabad ember; kapcsolatuk is így maradhat tartós.

Ez a szerelem azonban egyikük számára sem lehet boldog, hiszen Éva mindig befelé figyel, a másik szavainak mögöttes értelmét kutatja, bizonytalan, a boldogtalanságtól szenved, és értékként éli meg ezt az önsanyargatást. Ez az igazi szerelem számára.

Guidó Lussini, a férje inkább külső megjelenésével, idegenségével kápráztatta el, s lehetőséget adott neki a szigorú otthoni kötöttségekből való kitörésre, de vele még úgysem tudja megvalósítani eszményi szerelmét, mint Vajda Róberttel, aki második és egyben utolsó sikertelen kísérlete. Ennek emlékei szövik át életét: vagy álmaiban vagy gondolataiban bukkan föl a férfi, de személyesen is találkoznak; minden esetben Éva a nárcisztikus magány mellett dönt.

Velencében egy kis cukrászdában látja viszont szerelmét családja körében, és gyorsan elmenekül; majd az omnibusz bakján, (az utolsó fejezetben) egy-két megállót utaznak együtt - szinte jelképesen utoljára -, s ezután már "egyszerre nem látta" az életét "oly világosnak, egyvonalúnak, végig sikeresnek, mint még pár perccel ezelőtt."¹⁷³ Nem próbálkozik többé. Gond Tiborral nagyon közeli barátságba kerül, de nem akarja és nem is teszi meg azt a bizonyos lépést, ami átalakítaná kapcsolatuk jellegét. "Én is sajnálnám

elrontani!"¹⁷⁴ - igazolja Éva szándékát barátja. Mivel lelkének legnagyobb fényűzése nem lehet a szerelem ezt igazolta önmaga előtt is két sikertelen kísérletével - ezért szépérzéke lesz az, amit művészetében tud kiélni, és legfőbb életértékévé emel.

Szörény Teklának méltó partnere a hangulatok, felfokozott lelkiállapotok élvezetében. "Milyen boldog, nagy nyári este" És ez a Tekla úgy telezűmmögi az ember fejét a verseivel, szép rezgő, érzékletes szókkal!"¹⁷⁵ "Éva a virágházban ült a legszívesebben, hosszú délelőttökön leste a párás üvegtetők szűrt napfényében, mint valami zöldes ködbúra alatt e sohase látott, érthetetlen, idegen virágtestek titkos mozdulásait a vonalak végtelen kifejező hajlásaiban. Igen, mozdulat lett számára a vonal, a színek egymásba törő, élő, lüktetése."¹⁷⁶ Ilyen hangulatokból születnek impresszionista képei.

Szörény Tekla zsidó mágnás városiasságával a korabeli nagyváros művészeti életének jellegzetes alakja. Személyiségének adekvát kifejezője szecessziós környezete, mely nárcisztikus szerelmének igazi, megkomponált háttérét nyújt. "Az öblös, régies díványon pihentek; körülöttük az alkonyuló szoba, ódon bútoraival, drágán agyonjavított biedermeiereivel, nagy gonddal összehangolt apróságaival, mint egy antik műkereskedő kincsraktára."¹⁷⁷

Ugyanilyen kimódoltan élvezi, "műélvezi" emberi kapcsolatait is. "Éva, Évám!... Te most gyönyörű voltál, még nem láttalak így; sohasem hittem! "Ebura!" Kell, hogy most megöleljük egymást!"¹⁷⁸ Szerelméért (Kürthy Bálintért) még inkább lelkesedik. Szerelmei hangulatokra, érzelmi disszonanciákra, összehangolódásokra épülő érzelem, melynek mindkét fél számára az a lényege, hogy önmagukat figyeljék meg a szerelemben. Mintha egy-egy vers lenne minden találkozásuk, Tekla szinte "papnője" szeretne "lenni az emberistennek, a zseninek; ő a világosság, igen a

"Forrás"! A Szó, mely "mindnyájunk helyett mondatik, és megoldja a némák nyelvét! Ő az Ajándék! Igen, néha úgy érzem, hogy mindent el tudnék hagyni ezért, minden összevissza keresgélésem, féldolgaim, asszonyos erőlködésem!... S ezt vállalni csak; hirdetni a Mestert, visszhangozni és közölni; hogy szeressék, értsék"¹⁷⁹ - Lelkesedik, elmerül a szómámor zeneiségében, élménnyé felfokozott hangulatokká hangolja mind a maga, mind mások számára találkozásait, hiszen egész életének legfontosabb momentuma ez.

Mindig alkot, a valóság sokféle élményeit rögtön művé igyekszik formálni, mint például ezt a titokzatos régi mesét is, amit Szinnay Gábor mesél el. "Jogászgyerek voltam és még elég zöld kamasz; a húgocskám francia nevelőnője volt odáig a legkomolyabb hódításom. Vidéki kastélyban... mondjuk, a Dunántúl, voltunk vendégségben az apámmal; nagy ivás, kártya, duhajkodás. Éjfél után tűzlárma a házi nők szobái felől. A szobalány visítóz. "A kisasszony, a paplantakarója!"... A berúgott sereg szaladt oltani, vakon, kiabálva, egymást lökdösve egy hosszú szűk folyósón, én legelöl... és szemközt rohan az apám. Belénk ütközik, nem tud kitérni, elillanni; szitkozódik vérvörös arccal. Ingujjban, rendetlenül... gyönyörű fején a hófehér tömött haj, asszonyok veszejtője... leégve egész féloldalon. Bajusza pörkölt, homlokán tűznyomok; egy víz-lucok az egész; barna mellye kinn a szétnyílt ingből!... Ahogy ott szembeálltunk a félsötétben, mámorból kiocsúdvá, szégyenkezve, gyűlölködve mi ketten... az nagyon furcsa volt, azt nem lehet elfelejteni! (...)"¹⁸⁰ Tekla türelmetlen felkiáltása "- Ne hagyja a novellatémámat befejezetlen!" - jellemző életattitűdje, így figyel a világra és önmagára egyaránt.

Kaffka Margit Tekla és Éva nárcisztikus egyéniségén kívül a pesti művészvilág más érdekes alakjait is felvillantja. Mindnyájan helyüket nem lelő figurák, akiknek a hagyományos női szerep nem jelent kielégülést, ezért az önmegvalósítás különböző, számukra legadekvátabb "műfajait" keresik. Itt van a Kultúra asztaltársaságából való Csathó Eszter, "régi protestáns család... Ő nem is tudja, mit keres itt az irodalom berkeiben (...)"¹⁸¹, csak fogta magát, túlnőttek vágyai a megszokott vidéki élet konzervatív keretein, s felkerekedett, ott hagyta, de ez a másfajta világ kigúnyolta, nem vette komolyan. Végül is megtalálja a helyét, "felolvasó körúton jár az országban" a kedvelt, fiatal író.¹⁸²

"A másik fiatal nő hallgató volt és zárkózott. Karcsú, légies alkatú, gyönyörű, sötét szemekkel, finom vonásokkal. Mereven ült a helyén, és versenyt hallgatott a szomszédjával (...), mély némasággal védekeznek minden inzultus ellen. Így bizonyos, hogy nem követ el az ember indiszkréciót önmagával szemben. Egyébként a hölgy gépíró egy üzletben, de vegetáriánus vedéglőbe jár ebédelni, itt a Kultúrában pedig már két novellája jött ki. Csodálatosan arisztokratikus világérzés árad belőlük, mint orchideák illata! "Magány a reggelben" és "Köd a parton". Egyikben az van, hogy miképp ül egy leány magában reggel, a másikban meg, hogy mi módon fekszik ugyanazon fiatal hölgy."¹⁸³ Mária lelki rokona, e röpke jellemzés is mutatja, túlfinomult, stilizált egyénisége ugyanúgy képtelen a valódi életre, hangultokban él, s a valóság megrémíti, élete nem más, mint visszahúzódás önmagába, szecessziós novelláinak világába. Majd apácának öltözik be, így menekült el a valóság elől.

Liebemann Lenke, Éva másik kedves barátnője. A hagyományos keretek (házasság, család) szűknek bizonyulnak az ő életigényének is, Ő viszont az, aki nem lehet művész és a szerelemben sem találhatja meg a boldogságot. Ő "a testté vált megértés, a százszor szent receptivitás. Őmiatta van értelme, hogy kép, szobor, vers, rajz kikeljen, megszülessék belőlünk; ő mindnyájunké."184 - mutatja be Szörény Tekla Évának. Valóban a teljes kontempláció a vállalt életattitűdje. "Nem venni részt semmiben, nem fejteni ki akciót, mindent kívülről, a dolgoktól várni, és folyton csak reagálni - ez az én életem."185

A szerelem semmi más számára, mint gondoskodás. Bereit a fiatal tüdőbeteg írójelöltet támogatja titokban anyagilag és érzelmileg. Csak "úgy leheli ez a leány a tisztaságot, jobban mondva azt a különös, szinten nem szexuális erotikát, melyet nem értünk, azért tiszteljük, mint az ördögösséget hajdan."186 - csodálkozik el Tekla, de Évát nem lepi meg, mivel a testi szerelem hasonlóképpen esik távol az ő vágyaitól, szerelemeszményétől. E gyenge, beteg fiúban a művészet iránti tiszta, esztétikus trubadur rajongása preszonifikálódik. Az ő szerelme is nárcisztikus, emésztő és boldogtalan. A valóságon kívül éli életét.

Schön Olga "csak az egyéni értéket bálványozza (az r-et mindig v-nek ejti) s csak művész vagy írófeleség akar lenni. Otthon nem bírnak vele, félnek, hogy még skandalum lesz, valami szabadszerelem, mert azt minálunk is csak a férjhezmentnek szabad"187 - szúrkálja Szörény Tekla, akinek ugyanez az életcélja. Őt csak ilyen görbetükörben látjuk, de egy a művészet bűvöletében élő, nárcisztikus nők köréből, aki ide-oda sodródik: Kürthy Bálinttal kezdeményez levelezést, majd egy ideggyógyász felesége lesz.

Parlag Emmát, a szobrásznőt is csak irónikus, gúnyos szemszögből ábrázolja Kaffka. Méltó társa Teklának, Olgának, hiszen feladja ambícióit íróbarátjáért.

Kaffka utolsó nárcisztikus nőalakjai mindnyájan valamilyen mértékben vesztesek: Éva és Csathó Eszti élettere a művészet, Schön Olga, Parlag Emma és Szörény Tekla a házasságot választják lemondva önmegvalósításukról. Liebemann Lenke mindkét lehetőségen kívül marad, ő az, aki leginkább hűséges a nárcisztikus, esztétikus életideálhoz. Nóra, pedig öngyilkosság helyett választja a zárdába vonulást, hiszen a valóság bármely érintése rémülettel tölti el; emigrációja a többiekkel szemben végleges.

a./ Impresszionista jegyek

Rosztoky Éva esztétikus életideáljában rendkívüli szerepe van a színeknek, illatoknak, az általuk keltett hangulatoknak, ezek szövik át mindennapjait, nárcisztikus lényének adekvát kifejezői.

"Ragyogott a nagycsütörtöki délelőtt, bizonytalan fűszagok lendültek be a nyitott ablakon és a villanytelep gyerekeinek sok éles hagoncskája, üde melódiává vergődve, ahogy kiáltoztak és labdáztak már mind az erdő alatt."¹⁸⁸ - Ilyen hangulatban lehet új életet kezdeni: napfény, fűillat, gyerekzsivaj. Magával ragadják, feloldódik bennük, lendületet adnak az újramezdéshez. Éva új életéhez új szerelemre van szüksége, s a természet visszatükrözi e várakozást: "Készült, teljesedett a nyár, jó szagok jöttek a frisszöldű budai hegyek és lejtők felől, s a nagy folyó megint sunyin táncolva csuszamlott el a tarka és zagyva, eleven város alatt, hömpölygette odább piszkát és virágját kedves, nyílt rosszasággal ő is, ártatlan, ősi testvérközönnyel, nevetőn". Minden előlről kezdődik! Minden szabad az idény."¹⁸⁹

Különösen a fűillata az, amit először kiérez a tájból. "Micsoda nagy, messzi fűszag jött be most egyszerre, szénás, távoli lankák keserű illata."¹⁹⁰ Tarackán, vendégeskedésük utolsó éjszakáján mintegy ebben az illatélményben összegződik, raktározódik el az otttartózkodás emléke. "A parkból oly erősen érzett föl a fenyők gyantás illata, a hárskéreg eleven szaga, sarló sebezte fűveké; a szellő megsuhant a nők selymein, és parfümjük közé a kardliliumok fájdalmas titkait küldte."¹⁹¹ - Illatorgia, a természetes és mesterséges illatok kavalkádja izzítja fel az éjszakában a vendégek érzékiségét, hogy egy "szóverseny" után mindenki elvonuljon a maga alkalmi partnerével.

Később fordított a helyzet, "pillanatnyi hangulat, érzéki benyomás, cselekvésmozzanatok sorozata" idéződik fel. "Két idősíki szövődik össze, s e társítás alapja"¹⁹² az illathasonlóságon alapul: az illat felidéző ereje szorosan a jelenhez kapcsolja a múlt (az utolsó szerelemnek) egy napon fontos jelenetét. "Felleges, tavaszos, februári este volt, egyedül ment haza Budára, ok nélkül sietett, és a levegő mégis ilyeneket hozott eszébe. A nyári estére emlékezett idegeiben (ilyen szag volt épp!), mikor először visszaadta a csókját, hangos "igen"-t kiáltott bele az esős, erős levegőbe, lihegve futott le a kocsióútig, magával rántotta, kacagott, aztán megsajnálta a férfit."¹⁹³

Az "érzékfajták gyakorisága és fontossága nem egyforma. A leggyakoribb és legjellegzetesebb a látás, és ezen belül is túlsúlyban vannak a színek."¹⁹⁴ Kaffkánál mindig az illat az emlékidéző, nosztalgiát teremtő érzet, s ez mozgósítja a látást, a színeket. Igaz ez nemcsak az Állomások esetében, hanem a klasszikus Színek és évekre s a Mária éveire is.

Éva olaszországi útja meg nem festett impresszionista képek sorozata. Velencében "messze, népies negyedekben tévelygett, piszkos, szűk kis utcákön a nap égető hevében, mert kedve telt a színlángolásban, s régi, aranyoskúti ateliék emlékei keverődtek fucsán benne e ványadt, idegen, piszkos, víg koldusvilág százszínű képeivel"¹⁹⁵

Ferrara: "tragikus sziklavárát, a merev, kőcsipkés tornyokat, sötét sáncárkot járta körül a dél kérlelhetetlen hevében. Milyen szigorú város! Földig függélyes, párkánytalan házfalak, a szikkadt, sárga színek halvány változatai, elhajló ívű utcák, szikrázó fény, forró kövek; mindenén a súlyos szomorúság."¹⁹⁶

Bolognát "kedélyesnek látta, kerekded, tömzsi oszlopait, széles útait a hűs árkádokkal. Melegebb narancsosabb volt itt a sárga szín a falakon, boltredőnyökön; szelíd a kupolák hajlása és mély árnyúak a nyilvános kertek, szép, öreg fákkal, téres tisztásokkal."197

Pistoja "bájos poézise várta, a forróság enyhült, balzsamos esőszagot leheltek a gyümölcskertek fátylas alkonyatokon, az ódon városfalak alja merész és naív romantika, ripacsos cseréptetők lenn a mélyben, napsávozta dombokon."198

Ugyanitt egy másik kép: "Itt látott egy magányos kis pálmát rovátkos, szürke, régi házfalhoz szorítva nagy, rozsdás vaspánttal; egy pusztta téren, vén, görcsös olajfa alatt sok, tarka asszony mosott óriás kőbazénban; kifogyhatatlan színű volt az estpirkadás, a lejtők, a szőlők..."199

Firenzében "milyen gyönyörű, csakugyan milyen gyönyörű ez a város" - suttogta megdöbbenve, mikor kinézett ferdén nyíló ablakán, s látta felhaladni egy dombon az utcát, minden forma egyszerű nemességét; jobbra a tág teret fehér márványaival! Hogy szökellt fel e hősín testek karcsúsága a naphanyatlás komolyságában, ferde sugarak révült fényében!"200

Rómában az "arany alkonyatok a Tiberisnél; a Forum, antik kőpor közt rózsák és leanderek, a Trans-tevere tarka lebuja; egy kocs út az Appián; vagy ahogy este, egy teraszról látta égni a tüzeket a Campagnán; az év violaszínét, mocsárködök zöldjét, a városi szemét pirosan égő máglyáit odalenn. Egy-egy antik torzó "Afrodite születése", egy száz emlőjű Diána Tirolai kertjében, repkénylugas mélyén, kék vízmedencék, tajtékos zuhatagok örök zenéjében."201

Ancona "széles öblében az esti szellő horzsolt habot és hajót. Milyen sárga a messze vitorlák vászna, ahogy ringanak az este bíborában... (...). Illatos, édes, habos Adria; országok közt szelíden pihenő, távol partokat testvérré fürösztő..."²⁰² S itt végeszakad a színes, illatos, alliteráló hangokban is gazdag, melankólikus utazásnak; előre élménnyé, hangulatokká oldja Éva a látottakat, s egyszer az aranyoskúti élményekkel összefonódva a Béke Ligetének lesz ihlető forrása.

Mivel Rosztoky Éva festő a színek, színárnyalatok a legfontosabbak a számára, az olasz "képek" teljes élénkszínskálát mutatnak: a kék és zöld az ég, a tenger; a sárga a napfény uralják.

"A látási képzetek elterjedtségében és elsőbbségében, valamint a színek kedvelésében a festészeti impresszionizmus közvetlen hatását lehet feltételezni. Ezt bizonyítja az is, hogy gyakoriak a festészeti analógiák, és jól kimutatható a festészeti fogalmakban való gondolkodás, festészeti műszavak használata."²⁰³ Különösen igaz ez egy festőre. Tarackán, Szörény Teklánál a "virágházban ült legszívesebben, hosszú délelőttökön leste a párás üvegtetők szűrt napfényében, mint valami zöldes ködbúra alatt e sohase látott, érthetetlen, idegen virágtestek titkos mozdulásait a vonalak végtelen kifejező hajlásaiban. Igen, mozdulat lett számára a vonal, a színek egymásba törő, élő lüktetése. Milyen sokaság, mennyi új forma!..."²⁰⁴ Ferrarában "előtte volt a mély ölü síkság, rizzsel és gabonával gazdagon, íves szőlőkoszorúk drága terhével fogva össze a magányos, fakó olajfákat s a sötétlombú citromcsemetét. Duzzadó girland, eleven ornamens, mily szép is lehet színfantáziák, formaálmok közt nőni fel e dús és pittareszk természetben!..."²⁰⁵

Rosztoky Éva baráti köre a szavak világában él, nárcizmusuk következtében a szavak fontosabbak a számukra, mint a tettek. Hangulataik, érzelmeik, életük eseményeinek adekvát kifejezői impresszionista "szóéki tményeik", s ezeket mind önmaguk, mind társaságuk "műélvezi." "Persze az irodalom, a szók furcsa világa... abban sok mindent ki lehet élni, kiírni."²⁰⁶ Igazi nárcisztikus figurák, akik a valóság elől az én színfalai mögé menekülnek, de állandó önkifejezésigényük miatt szükségük van a közönségre, a másik nonkonformizmussal palástolt csalódott művésztársra, aki csodálja őket; enélkül értelmét vesztené életük. Éva barátai számára gyötrő, mégis boldog lelki játék nárcizmusuk, hiszen úgy érzik a művészethez való szoros kapcsolat lényege.

Szörény Tekla számára a szó valóságos izgatószer, mely felfokozott lelkiállapotba hozza; külön szótárat teremt saját szókészlettel. "Margot nénénk már a szédelgésig űzi ezt a "mifelénk" különben nem ritka sportot. A kultúrszalonosdit" - meg is határozza a jelentését. "Ez pedig abból áll(...), hogy az estélyein az emberek állva, földön ülve, díványon hemperegve vagy díványháton lovagolva fogyasztják el a csésze teájukat, amihez nagyon vékonyka szelet vajás kenyeret kapnak köménymaggal, de igen sok metafizikát s társadalomtudományt."²⁰⁷ A "Margot-anyá mű-zseni-jei: a néma filozófusok és hangos társadalmárok! Ezek művészek... azt hiszem!"²⁰⁸

Szinte szabadverset "ír" Kürthy Bálint iránti szerelméről. "Tömjént égetni! Papnője lenni az emberistennek, a zseninek; ő a világosság, igen, a "Forrás"! A Szó, mely mindnyájunk helyett mondatik, és megoldja a némák nyelvét! Ő az Ajándék!... Igen néha úgy érzem, hogy mindent el tudnék hagyni ezért, minden

összevissza keresgélésem, féldolgaim, asszonyos erőlködésem!... S ezt vállalni csak; hirdetni a Mestert, visszhangozni és közölni; hogy szeressék, értsék!"²⁰⁹ Tekla saját szavai hatása alá kerül, "némán ült ezalatt merev tartásban a pamlap közepén; arca kimerült volt, a vonásai közt akaratlan remegés támadt; hogy elrejtse ezt, végre tenyerébe fogta két arcát, és csak szép, nagy égő szemei látszottak, és mintegy külön élt, beszélt a nézésével mindenféle finom, rejtelmes és mély dologról, melyek e százszor érző lélek mélyén s e finom testben éltek, s melyeket meg se érinthet a szó; ez a sok-sok, erőlködő, zilált, hiábavaló szó; amiket lázas, kigyulladt perceiben ily visszatarthatatlanul, ily pazarlón elliheg. Éva tudta, hogy ezek már a visszahatás pillanatai, hogy ilyenkor elcsendesülve, a "beszédmámor katzenjammerét" érzi már."²¹⁰

Pirkler, Éva "házizsidaja"²¹¹ is a szavak zsonglőre, aki "jelzőzik"²¹², "szereti a jelzőket, sok-sok jelzőt"²¹³ - jellemzi önmagát, s ő is mestere a szóteremtésnek. "Csak olyan kis tejmirigy művészet, mit kedves jó kis asszonyanyák mívelnek versben, prózában, színekkel (...)"²¹⁴ - minősíti Éva ikreiről készült festményét. Major Hugó és a művésztársaság a munkástüntetés napján jelképesen a Várhegyre, egy kis kocsmába húzódik vissza az eseményektől, ahol biztonságban, felülről lehet szemlélődni, elmélkedni. "Rossz fajta, rossz keveredés! Feneketlen a frivolság bennünk!... Hogy hozzá merünk mi szólni mindenhez, milyen bátran, noha semmit se értünk! Tudományosdit, művészetesdit, társadalmasdit, nemzetesdit játszunk! Húsz éves korunkra megalkotjuk életünk fő művét és huszonötre letörünk! Ó, finom rothadás színezi itt szivárványossá a lelkeket; nincs ez minden szépség

nélkül, gyerekek! Sőt: ez valami hallatlanul, csodálatosan, döbbenetesen szép!... Haj, reszkető föld ez, forró, vibráló, érzékeny szeizmográf-ország; Európa minden szándéka, érdeke, ellentéte rajta találkozik, itt kereszteződik, mint villamos-feszültség! Azt hiszitek, könnyű dolog itt Pállay Péternek lenni; egymást öklöző muszájok közt megállni, és még szándékolni is... ha csak nem fantaszta vagy alakos, csaló!... Vagy szimpla cézáromániás?... Ó, nem csoda bizony, ha nem jobb itt az élet; ha Kürthy Bálint a költője ennek az országnak; ez a meghasonlott, forró, vén siheder, ez az idétlen vátesz, ez a lángeszű özvegy legény... Hát még a többi, mi többiek."²¹⁵ - Így medítál Hort, s mintegy összefoglalja az eseményeket anélkül, hogy tenne, együttérezne a sokasággal. Nem hisz semmiben, senkiben, önmagában sem, sokkal fontosabb a szavakban "lubickolni", alámerülni a melankóliában, prózaversben szavalni, mint élni.

Éva is a hatásuk alá kerül, bár szigorúan utasítja vissza Tekla túlrajongását: "ne műélvezz engem is!"²¹⁶ de máskor: "Hogy tudnak ezek mindent arra "(szerelemre)" forgatni, s milyen szép irodalmiasan! S milyen jól áll ennek a szép kinyílt asszonynak, ha így rosszkodik a szóval"²¹⁷ - gyönyörködik el barátnőjén, s ő maga teremt alkalmakat a "szóversenyhez"²¹⁸, de neki a szavak birodalmán túl, van egy másik élettere, a festészet, s ez kívül helyezi őt társain.

b./ Szeccessziós jegyek a regényben

A "szeccesszió is keveredik, kereszteződik a korabeli tendenciákkal, az impresszionizmussal és szimbolizmussal. A szeccesszió több sajátosságában és az ezeket megvalósító eszközeiben az impresszionizmus és szimbolizmus jellegzetesebb vonásait lehet felismerni."²¹⁹ Kaffka Állomások című regényének nárcisztikus figurái szeccessziós-impresszionista díszletek közt rendezik mindennapjai darabjait, melynek nézői és befogadói is egyben.

Éva képzőművészeti pályafutását preraffaelista hatású hímzéstervekkel kezdi: "Lássa, ez a kosárforma a páfránymotívumokkal egészen friss! (...) - Kis nyuszik? A németek most nagyon csinálják ezt, baba- és állatformákat ilyen nyurgán és álmaiban a virágok közé pottyantva, ilyen kis suta preraffaelista meglepődésre dolgozással. - erre vigyázni kell!... Ez így egy girland lehetne, tovább képezve!... (...) Lássa ez a magvas virágmotívum megint milyen új!"²²⁰

De igazi sikert és népszerűséget szeccessziós plakátterve hozza meg: "Egyetlen, merész, erős görbe; a másik az összefogott, hosszú száj lázpiros, keskeny vonala. Milyen kedvesre sikerült, lágy, ez a fiatal, sárga fő; egy gyengéd mozdulattal, finoman félrehajtott arcocská! A hosszú, néma száj oly eleven, mint egy piros seb... az egy-egy vonallal írt szemek kifejezése (...), oly okos és kimondhatatlanul bánatos!... (...) Egyetlen, méregzöld selyemvéget elébe, melynek kígyózva kibomló, egyszínű tömege nyugalmasan folyjon szét a kép alján. A szövet csücskét szabályos szögletre fogva most maga elé emeli a stilizált emberke, szabályosan egyforma tartásával két hosszú, egyforma karommá stilizált ujjú kezének. Most már szép, most már öröm! Éva csak másnap látta meg, hogy

üresnek hat fönn a nagy sötétzöld háttér; sok bajlódással sikerült oda valami illőt gondolni; karcsú, karmos sárkányokat, zsemleszín, halvány testtel és nagy, piros bogyókat. Végre eszébe jutott egy régies fogójú, keleti formájú, vörös, kurta kard vagy inkább papírvágó, ezzel metszi a selymet!... Jaj, ez a szörnyen szomorú drága kis kínai most mindjárt-mindjárt harakirit végez vel!..."²²¹

Éva műveiben, lakásberendezéseiben is nagy hatással van rá a szecesszió, nárcisztikus barátnőinek szobabelsőiben is uralkodik, kifejezve lakói, impressziókra hangolt életét. Az "óriás könyvállványt a sarokban, bőrszínű, barna és tarka hátaival; a nyájas, komoly kis íróasztalt, a nyugdot biedermeier székeket, s a baracksárga lámpa diszkrét, ernyőzött villanyfényét, e kis baráti, meleg lámpáét, mely az állandóság, a bizonyosság szimbóluma kezdett már lenni Éva életében. Tea gőze szállt fel csakhamar a fehér hímzett terítős asztalkáról, a gótikus, karcsú ezüstkanna orrából..."²²²

"A szecessziós dekorativitást a nyelvi kifejezés alapjául szolgáló négy jelentéskör szerint" Szabó Zoltán csoportosításában tekintjük át a regényre vonatkoztatva." (1) a művészetek fogalomköre, (2) természeti jelenségek, (3) érzéki érzetek, (4) illuziót keltő szók. Mind a négy jelentéskör a szecesszió jellegzetes életérzéseivel és ezek alapjával, a szubjektivitással, az énkultusszal függ össze."²²³

"Az első tárgykör, egyben sajátos szecessziós téma a művészet, amiben az tükröződik, hogy a szecesszióban a művészet a tagadás, a menekülés és a lázadás egyik lehetősége volt. Valóban az akkori felfogás szerint "a művészet az öröm forrása, az élet vigasza; emiatt nagy művészetkultusz fejlődött ki".²²⁴ Kaffka egész regénye művészetről szól, művészregény. Vállalja a XIX. századvégi Ambrus Zoltán és Bródy Sándor fes-

tőművész portréinak hagyományait, hozzátéve a XX. századi "minden egész eltörött" Ady által megfogalmazott közös lelki élményt. Rosztoky Éva nincs igazán válaszüton, nem ölheti meg a művészetét a jólét, a boldogság, mivel ebből eleve kizáratott.

Kaffka szépen ábrázolja Éva asszony művésszé válását, az első öntudatlan próbálkozásoktól Aranyoskúton, Zempléni tanár úr nyári festőiskolájában, amikor "elgondolkozott néha ceruzájával a kezében, és szeretete volna lehunyni a szemét, hogy ne az emelvényen pózoló modellt lássa, hanem mindenféle kellemes és furcsa formájú gyerekkori dolgokat, amiket tán valaha látott. De ettől ideges lett, hamar összezsáptta a rajztömbjét, mindent (...)." ²²⁵ - hiszen ő hagyományosan viszolygott a művészetből élés gondolatától, szégyellte, nehezen tudta rászánni magát, hogy azokat az élményeket, amik benne éltek le is rajzolja. "Emlékezetében oly kész oly szándéktalanul, régen összeigazodott formákat idézett ki pár engedelmes ceruzavonással, és mintha alvás előtti lehunyt szemhéjak tarka szőnyegéből másolódnának a színek," ²²⁶ - s most kezében maradt a rajztömb. A plakát születésének izgalmas pillanataiba közvetlenül avatja be az olvasót Kaffka: "A selyemplakát gyönyörű lett!... Rosztoky Éva látta: és életében először most érezte azt a bizonyos örömet, szabadságot, lelkendezést!... Hát csakugyan van ez? S csakugyan így emelkedik által az élet!" ²²⁷ Ez "volt az első komoly sikere" ²²⁸ Ezt a boldogságérzést ekkor éli át először, ehhez hasonlót a Béke Ligetének festése hozza meg a számára. Az ösztönös, magát szégyenkezve vállaló úrinőből igazi, tudatos, független művész válik, aki társaihoz hasonlóan a társadalmi kötöttségek elől emigrál a művészetbe.

Éva barátai is művészek, a Céh tagjai, akik számára a lélek legnagyobb fényűzése: az alkotás. Ugyanez érvényes az írókra, költőkre, s a hozzájuk szegődő "műélvezőkre". Mindnyájan tudatosan lépnek ki a tradíciók szoros kötelékeiből, hogy független alkotók lehessenek.

"A második, díszítőmotívumokat szolgáltató jelentéskör a természet, amiben elsősorban (...) az elvetendőnek tartott, megtagadott emberi, társadalmi valósággal szembeállított természet utáni nosztalgia fejeződik ki."²²⁹ Az aranyoskúti emlékek, tarackai kert, olasz tájak élményeinek bűvöletében született meg főműve a Béke Ligete.

A díszítőmotívumok harmadik jelentéskörét az érzéki érzetek alkotják, ami teljes egybeesést jelent az impresszionista érzetkultusszal."²³⁰

"A negyedik jelentéskörbe, az illuzióéba sok minden beletartozik. Illuziókeltő szerepe van mindennek előtt a szecesszióban közkedvelt álom-, mese és árnyvilágnak."²³¹ Nagy hatással van Évára egy kínai mese, amit Teklától hallott "egy festőről, ki egyszer nagy tömeg jelenlétében odament képe elé, kinyitott rajta egy kertajtót, végigment az ösvényen, aztán eltűnt a fák sűrűjében; belement, beleveszett a képébe, hasztalan várták vissza; senki sem látta többé". Éva is fél e megbomlástól. "S erőlködve egyensúlyozta magát néha a gyermekei kacajával, egy sétával (...)"²³²

Egy másik régi magyar "rémisztő parasztmese":
"Egy asszony kilencet elvetélt akaratbul; mikor meghalt, a kötőjében kellett vinni a kilenc gyerekfejet. Úgy bódorgott. Egyszer találkozik a Bódogasszonnyal, az kérdi tőle: mit viszel a kötődben? "Aomát" - "Hahát, mikorra a te aomád magja a földből kikél, mikor élőfája újat virít, mikor gyümölcsit megszedsztem én-kertembem, csak akkor lesz sírban nyugovásod!"²³³

Éva "oly súlyos, délutáni álmot álmodott a kőpadlós hűs és dohos hotelszobában (...) ...Nyomott és fojtó látomások valami mély és gonosz megszégyenülésben hozták elébe azt az embert, kit minap este a boldog Piazzán látott egy futó pillanatig. Ódon, kövezett piac oszlopához kötve látta, bilincs marta kézzel, szalmakoszorúsan; körül csúfságos, hahotás tömeg, szégyenbélyeg a halvány homlokon, messziről fájdalmas, szenvedélyes muzsika..."²³⁴

"És idetartozik a bohém és frivol szemlélet. Mindezek közvetlen forrása a szecesszióra annyira jellemző szubjektivitás, énkultusz és magányérzés, az ezúton való tagadás és lázadás (...). Ennek része a szerelembe való menekülés, sőt protestálás a szerelemben."²³⁵ Itt van Kürthy és Tekla szerelme: "sohasem fogunk egymástól megszabadulni már, amíg élünk! A fátumom lett mindörökre ez a csodálatos hisztérika, ez a vad, rettenetes táltosnő - ez a zsidóasszony."²³⁶

"Én egy zseninek a felesége leszek! Annak kellene fog a pénz, az én összharácsolt, jobbra nem méltó, öröklött vagyonom, hogy semmitől ne függjön, hogy kinőjön egész pompájában, mint Buddha Isten a lótuszvirágból; hogy semmi ne gátolja, hogy éghessen gyönyörű lobogással, az emberek előrevivő útján..."²³⁶ Tekla alárendeli magát, sőt ő tartja el vagyonából a férjét.

A Kultúra egész művészgárdája "bohém" életet él, Kaffka magány- és énkultuszban szenvedő nárcisztikus művészhőseinek adekvát önkifejeződése, szecessziójuk, a művészetbe, annak minden vonzatával.

c./ Szimbólumok

A szecessziós és impresszionisztikus eszközökhöz Kaffka szimbolista elemeket is kapcsol. "Alapja az impresszionizmusban szintén meglevő korrespondencia, a hangulatok és érzéki benyomások közötti párhuzam, megfelelés, de itt körét az érzések, gondolatok, eszmék kifejezése érdekében kitágították, felületiségét megszüntették, tartalmasabbá tették, aminek folytán a korrespondencia látható, tapasztalati világ és a rejtett, titokzatos szellemi világ a természet és a lélek kapcsolatára is kiterjedt."²³⁸

A Béke Ligete című festménye, Éva egész életének konzekvenciája. "Milyen szép csend van nálam"²³⁹ - fölszabadult, vállalt, kontemplációjának ihletéből született, s ehhez adódtak hozzá más élményei:

"Egyszerre Aranyoskút napfényes dele jött, a domboldali városka piros bádogtetői, üdezöld akácok, templom; a patak hűse, hol Zsófi-val fürödtek sárga szalmakalapban, s fiatal térdüket mustrálták. Hűvös tölgyerdő egy falusi birtokon; majd fakó, poros, magyar nyár, földszínű birkák; asztal a diófa alatt, esték, kolompszó, harang, aszalók izzó kemencéi és friss fehér juhsajtok, tyúkok az eperfa alatt, asszú gyepek, zilált kazalok, barna, őszi szántás.

A tarackai kert lombja, a terasz előtt redves kőpilléren virágcserep, Tekla ódon szobája, rózsák, liliomágyak, szép bokrok festői tarkasága, a csodálatos üvegház virágindái; őszi fák mély hűvöse, a fenyvek boltja, a keskeny gyalogút egy halvány csillagú nyári éjszakában, mikor két messze lámpa világlott; a sarlós hold az égen, s közelében egy szivar hunyó, hamvas pirossa ... egy tébult csók pirossa! Csókok, régiebbek - minek félni már? A Duna akkor is áradt tavaszosan, és kis budai kertek rácsai mögött halvány fagyalbokrok öltözködtek. S a nyári esték, a messze sziget, egy viharos éjszaka, mikor

leszaladt kedvesével a lejtőn, magányos kocsijuk ott várt a domb alatt. De nem, lám, régibb dolgok ma élénkebbek; poszmétés, málnás, vidéki házikertek, saláták s paradicsomágyak, nyári virágok s egy szemétdomb aranylegyekkel; a lugasban kávésteríték. Napos és árnyékos emlékek, a pálóci vásár, tót varrottasok mámoros tarkasága, melyben túrhatott két kézzel, dúskálva a reggeli fényben...

Hát Itália, Itália! A Piazza aquarellfénye a hajnalban; ezer színű tenger... délies kertek, tarka mocskú utcák, régi falak; bástyák alján ripacsos háztetők. Ferrara szikkadt fényei; romok gránáttal s leanderrel benőve, a Campagnák mocsárköde zöld és lila estében, narancsszínű vitorlák. Egyszerre egy szörnyű vidék, halottas fővény, jeltelen semmi... majd loncrózsa, ház, szemafor, a vonat átment, elhagyta!

És az őszi Táttra, ködlő ormok, párás erdőmélyek, vad zuhatagok ijedelmes tajtéka, csodálatos térképek a völgyek mélyén; s a fenyvek nedves, zöld sűrűjében vakító hirtelenségű színcsodák: tűzpiros, méregzöld gombák a fekete avaron; honnét jöttek így? Színek vannak elrejtve a föld sötét méhében? (...) Tarka és terhes élet, színültig rakott kosár! Egy szép, piros bárka, mely a szigetek aranygyümölcsét viszi a kék habokon át... És titkos rétegek, félelmesmélyek, violás, holdas éjszakai jelek!...

Oly szédületes gazdagság minden, a gyermekkor, a múlt, az álmok, emlékek és mesék; írott ezer tarka szőnyegek... (...) Egybefogni, össze... valahogy! Amiért volt, ahová tört ez a fájón drágalátos minden, amit együvé vert benne, az egy lélekben, ki ugyanaz maradt, míg mindent magába szűrte; kibe szóktak is hullottak; ó, zagyván és fölösen, s látott arcokat epedni, vigyorogni, szégyenkezni, tűnődni és sírni."²⁴⁰

Minden ölelkezik benne, az egymásra torlódó impressziók színes, illatos, hangélmény nosztalgiája. Hirtelen mindent együttérez, a halál előtti pillanatban suhannak így végig agyunkon életseményeink, ahogy ez Évának sikerül. A tájakba, a színekbe olvad minden múltbeli élménye, embernélküliek ezek az emlékképek, csak halványan idéződik fel két férfi alakja, akik meghatározták életét, bár képtelen volt az igazi szerelemre, mégis a csókjuk érzéki élménye sütötte őket emlékezetébe. Éva élete lelkitájak sorozata. Ha Teklának kellene így összefoglalni életét, ő azokat az embereket idézné, akik hatással voltak életére, s akikre ő volt hatással.

Éva őt érzékével csügg a világon, a tájakon, ez, ezek a legfontosabbak a számára, hiszen ő vállalja, akarja a magányt! Megküzdött érte, ill. ellene, de győzött és vesztett. E küzdelem után alkotja, alkot hatja meg élete, önmaga szimbólumát: az embernélküli, fenséges, magányos Béke Ligetét, ezért küzdött, ezért élt!

"E csodálatos liget hullámos bokra a gyönyörű útvesztői, enyhe halmok és bársonyölű tisztások mintha felitták volna a fényt, azt a különös, mély álmnapfényt, melynek távoli, valószínűtlen sávja messze a horizont szélein révlett. Fák és bokrok aljába mintha ösmeretlen helyről áradna a bronzos, halovány sugárzás; majd néma megértésben találkozna egy ösvény halovány árnyékaival, a pázsit álmatag zöldjével."²⁴¹

"Itt az állomás! Ha az ember előre kapaszkodik, a bakra, az öregkocsis mellé, jó levegőt szívhat, és merni, magasból nézheti a világot, a szép Dunát, a zsendülő zöldű hegyoldalt odaát, a tavaszi eget, a vidám hajócskákat, a szaladó embereket. És ha meglátja valami régi ösmerős? "Szemük fényesedjék!" Ennyi

különcködést már megengedhet magának Rosztoky Éva!"²⁴²
- szállt fel az omnibuszra, élete omnibuszára, ahonnan
felülről lehet letekinteni nemcsak a városra, hanem
egész múltjára. Nem véletlenül Vajda Róber megjelenése
sem, a jól összerendezett élet biztos tudatát, -
"Milyen jó magamra vagyok!"²⁴³ érzését - ingatja meg,
de "az égen szokatlanul szép, rózsaszínre festett
báránfyellegek libegtek, a levegőben boldog, drága
tavasz illatok"²⁴⁴ - Egy új kép; egy új állomás
reménye?

JEGYZETEK

- 1./ Kaffka Margit: Az asszony ügye 292. o.
in: Kaffka Margit: Az élet útján Bp. 1972.
- 2./ Radnóczy Miklós: Kaffka Margit művészei fejlődése
Szeged, 1934. Magyar Irodalomtörténeti Intézet 13.
- 3./ Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit
Bp., 1980. 8.
- 4./ Schöpflin Aladár: Kaffka Margit most 10 éve halt meg
in: Nyugat, 1928. II. 711
- 5./ Virginia Woolf: Saját szoba
Bp. 1986. 147
- 6./ Földes Anna: Kaffka Margit
Bp. 1987. 144.
- 7./ Schöpflin Aladár: c.m. 711
- 8./ Fülöp László: Kaffka Margit
Bp. 1987. 223.
- 9./ Schöpflin Aladár: Kaffka Margit
in: Nyugat, 1912. II. 943.
- 10./ Schöpflin Aladár: Kaffka Margitról
in: Nyugat, 1935. II. 122.
- 11./ Móricz Zsigmond: Kaffka Margit: Színek és évek
in: Nyugat, 1912. I. 212.
- 12./ Juhász Gyula: Kaffka Margit
in: Délmagyarország, 1918. II. 13.
- 13./ Radnóczy Miklós: i.m. 15.
- 14./ Fülöp László: i.m. 224.
- 15./ Hauser Arnold: A modern művészet és irodalom eredete,
A mechanizmus fejlődése,
A reneszánsz válsága, Bp. 1980. 149 -
150.
- 16./ uo. 156.

- 17./ Szabó Zoltán: Kis magyar stílustörténet Bp. 1986.
251.
- 18./ Szabó Zoltán: Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában
in: Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról
Kriterion Kvk. Bukarest 1976.
- 19./ Hauser Arnold: A modern művészet és irodalom eredete
Bp.. 1980. 150.
- 20./ Szabó Zoltán: Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában
in: Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról
56. Bp. 1976.
- 21./ uo. 61. (Diószegi Andrástól idézi szabadon)
- 22./ uo. 72.
- 23./ uo. 73.
- 24./ uo. 78.
- 25./ uo. 80.
- 26./ uo. 83.
- 27./ Bodnár György: A "mese" lélekvándorlása
Bp. 1989. 184.
- 28./ Fülöp László: i.m. 40.
- 29./ Kaffka Margit: Új típusok
in: K.M. Csendes válgások Bp. 1969. 5.
- 30./ uo. 6.
- 31./ uo. 8.
- 32./ uo. 11.
- 33./ uo. 11.
- 34./ Bodnár György: i.m. 184.
- 35./ uo. 189.
- 36./ Kaffka Margit: Így szólt az asszony
K.M.: Csenes válságok Bp. 1969. 57.
- 37./ Bodnár György: i.m. 193.
- 38./ Kaffka Margit: Veszedelem
in: K.M. Csendes válságok Bp. 1969. 67.

- 39./ Bodnár György: i.m. 186-187
- 40./ Kaffka Margit: Nyár
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 77.
- 41./ Kaffka Margit: Egy házasság
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 109.
- 42./ Kaffka Margit: Mélységek fölött
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 170.
- 43./ uo. 170.
- 44./ uo. 172.o.
- 45./ Kaffka Margit: Tavaszi alkony álma
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 193.
- 46./ Kaffka Margit: Neuraszténia
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 202.
- 47./ Kaffka Margit: Az ember meséje
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 224-225.
- 48./ uo. 227-228.
- 49./ uo. 229.
- 50./ Kaffka Margit: Rablás
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 256.
- 51./ uo. 257.
- 52./ uo. 257.
- 53./ uo. 259.
- 54./ Kaffka Margit: Külön úton
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 268.
- 55./ uo. 269.
- 56./ Kaffka Margit: Csonka regény
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 354.
- 57./ uo. 352.
- 58./ uo. 366-367.
- 59./ Kaffka Margit: Süppedő talajon
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 377.
- 60./ uo. 378.
- 61./ uo. 378.

- 62./ Kaffka Margit: Éjfél-től hajnalig
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 385.
- 63./ uo. 386.
- 64./ uo. 388.
- 65./ uo. 391.
- 66./ uo. 392.
- 67./ uo. 392.
- 68./ Kaffka Margit: Kijegyzések egy memoire-könyvből
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 399.
- 69./ uo. 403.
- 70./ Kaffka Margit: Kirilláné múltja
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 442.
- 71./ Kaffka Margit: Fekete karácsony
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 516.
- 72./ Kaffka Margit: Jeanette szerelmei
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 536.
- 73./ Kaffka Margit: Májusi zápor
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 561.
- 74./ Kaffka Margit: A Toronyalja utcában
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 563.
- 75./ uo. 568.
- 76./ Kaffka Margit: Reggeli kávé
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 655.
- 77./ uo. 652.
- 78./ Kaffka Margit: A kisleány
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 619.
- 79./ uo. 626.
- 80./ Kaffka Margit: Lujzika
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 705.
- 81./ uo. 700.
- 82./ Kaffka Margit: Szép Olga
in: K.M.: Csendes válságok Bp. 1969. 706.
- 83./ uo. 710.

- 84./ Bodnár György: K.M. regényei Előszó
Bp. 1962. 10.
- 85./ Fülöp László: A regényíró Kaffka Margit
in: F.L.: Realizmus és korszerűség XX. századi
magyar regényírók
Bp. 1987. 14.
- 86./ Kaffka Margit: Színek és évek
Bp. 1978. 30.
- 87./ uo. 26.
- 88./ uo. 27.
- 89./ uo. 28.
- 90./ uo. 57.
- 91./ uo. 101.
- 92./ uo. 101.
- 93./ uo. 120.
- 94./ uo. 174.
- 95./ uo. 196.
- 96./ uo. 194.
- 97./ Bodnár György: Kaffka Margit és a lélektani regény
in: ITK: 1962. 327.
- 98./ Ágoston Júlián: Kaffka Margit Bp. 1934. 86.
- 99./ Fülöp László: K.M. Bp. 1987. 125.
- 100./ Bodnár György: i.m. 329.
- 101./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 325.
- 102./ uo. 325.
- 103./ uo. 328.
- 104./ uo. 325.
- 105./ uo. 327.
- 106./ Hauser Arnold: i.m. 154.
- 107./ uo. 151.
- 108./ uo. 159.
- 109./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 390.
- 110./ Hauser Arnold: i.m. 159.
- 111./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 420

- 112./ uo. 424.
- 113./ uo. 397.
- 114./ Csáth Géza: Wagner lírája
in: Csáth Géza: Ismeretlen házban (kritikák, cikkek)
Ujvidék 1977. 346-347.
- 115./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 397-398.
- 116./ Ágoston Júlián: i.m. 93.
- 117./ Fülöp László: Kaffka Margit Bp. 1987. 135.
- 118./ Ágoston Júlián: i.m. 93.
- 119./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 343.
- 120./ uo. 451.
- 121./ uo. 483.
- 122./ uo. 483
- 123./ uo. 488
- 124./ Földes Anna: Kaffka Margit Bp. 1987. 157.
- 125./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 511.
- 126./ uo. 511.
- 127./ Ágoston Júlián: i.m. 90.
- 128./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 408.
- 129./ Herczegh Gyula: Impresszionista jegyek Kaffka Margit
prózájában
in: Magyar Nyelvőr 19. 437.
- 130./ uo. 438.
- 131./ uo. 438.
- 132./ uo. 438.
- 133./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1968. 307.
- 135./ uo. 497
- 136./ uo. 499.
- 137./ uo. 363.
- 138./ Herczegh Gyula: i.m. 445.
- 139./ uo. 445.
- 140./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 325.
- 141./ uo. 344.

- 142./ Balázs Béla: Kaffka Margit: Mária évei
in: Nyugat 1913/II. 53.
- 143./ Paul Ricoeur: A nyelvről, a szimbólumról és az
interpretációról
in: A herméneutika elmélete 1. rész 194-195.
- 144./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 490.
- 145./ Paul Ricoeur: i.m. 197.
- 146./ Francis Fergusson: A színház nyomában Bp. 1986.
104.
- 147./ Fülöp László: Kaffka Margit Bp. 1987. 125-126.
- 148./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 329-330.
- 149./ uo. 407-408.
- 150./ Francis Fergusson: i.m. 105.
- 151./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 439.
- 152./ uo. 491.
- 153./ uo. 491.
- 154./ uo. 491-492.
- 155./ uo. 326-327.
- 156./ uo. 408.
- 157./ uo. 492.
- 158./ Kaffka Margit: Mária évei Bp. 1962. 367-368.
- 159./ uo. 506.
- 160./ uo. 370.
- 161./ uo. 510.
- 162./ Fülöp László: Kaffka Margit: Bp. 1987. 143.
- 163./ uo. 160.
- 164./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 55.
- 165./ Földes Anna: Kaffka Margit Bp. 1987. 143.
- 166./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 218.
- 167./ uo. 95.
- 168./ uo. 97-98.
- 169./ uo. 101.
- 170./ uo. 97.
- 171./ uo. 104.

- 172./ uo. 104.
173./ uo. 466.
174./ uo. 394.
175./ uo. 177.
176./ uo. 177.
177./ uo. 218.
178./ uo. 235-236.
179./ uo. 308.
180./ uo. 300-301.
181./ uo. 140.
182./ uo. 435.
183./ uo. 141.
184./ uo. 85.
185./ uo. 173.
186./ uo. 435.
187./ uo. 182.
188./ uo. 33.
189./ uo. 94.
190./ uo. 179.
191./ uo. 197.
192./ Szabó Zoltán: Kis magyar stílustörténet Bp. 1986.
266.
193./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 161.
194./ Szabó Zoltán: i.m. 268.
195./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 280.
196./ uo. 282-283.
197./ uo. 284.
198./ uo. 285.
199./ uo. 285.
200./ uo. 286.
201./ uo. 288-289.
202./ uo. 292.
203./ uo Szabó Zoltán: i.m. 269.
204./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 177.

- 205./ uo. 282.
206./ uo. 178.
207./ uo. 86.
208./ uo. 88.
209./ uo. 308.
210./ uo. 361.
211./ uo. 53.
212./ uo. 50.
213./ uo. 49.
214./ uo. 51.
215./ uo. 404.
215./ uo. 404.
216./ uo. 236.
217./ uo. 179.
218./ uo. 195.
219./ Szabó Zoltán: i.m. 251.
220./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 52-53.
221./ uo. 137.
222./ uo. 171.
223./ Szabó Zoltán: i.m. 255.
224./ uo. 255.
225./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 26.
226./ uo. 55.
227./ uo. 137-138.
228./ uo. 138.
229./ Szabó Zoltán: i.m. 256.
230./ uo. 257.
231./ uo. 258.
232./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 363.
233./ uo. 363.
234./ uo. 283.
235./ Szabó Zoltán: i.m. 281.
236./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 416.
237./ uo. 362.

- 238./ Szabó Zoltán: i.m. 281.
239./ Kaffka Margit: Állomások Bp. 1962. 8.
240./ uo. 347-348.
241./ uo. 364.
242./ uo. 458.
243./ uo. 460.
244./ uo. 467.

Ügyiratszám: 15-65/1993.	JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR DEKÁNI HIVATAL 6701 SZEGED, EGYETEM U. 2. Telefon: 21-111	Tárgy: Doktori disszertáció megküldése
Előadó:	Vecsernyés Ferencné	Hiv. sz.:
Telefon:	JATE-BTK Neveléstudományi Tanszék	Melléklet:

Tisztelt Asszonyom !

Mellékelten megküldöm Dávid Katalin: Kaffka Margit nárcisztikus hősnői című doktori disszertációját. Tisztelettel kérem, hogy nyilvántartásba venni szíveskedjék. Dávid Katalint 1993. június 12-én avatták. Szeged, 1993. augusztus 25.

Köszönettel

Völgyesi Marianna
 Tokujné Völgyesi Marianna/
 Előadó